

Honfoglalás kori temető Csongrád–Vendelhalmon

1. Bevezetés

Több mint hét évtizede kerültek az első leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba Csongrád–Vendelhalom honfoglalás kori temetőjéből,¹ azonban az azóta napvilágot látott további leletek teljes körű felgyűjtése és egy helyen való összefoglalása még nem történt meg. E dolgozat ezt a hiányt szeretné pótolni a jelenleg Csongrádon, Szentesen és a Magyar Nemzeti Múzeumban található leletanyag és dokumentációk közzétételével.² A Csongrád környéki lelőhelyek vizsgálatával megállapíthatjuk, hogy a Vendelhalmon előkerült leletanyag mennyire volt általános a 10–11. században a Tisza és a Körös folyók találkozásának vidékén.

2. A temető sírjainak és leleteinek leírása

2.1. 1937. évi ásatás sírjai

1. sír: a munkások találták meg és bontották ki. A sír m.: 1 m. T.: ÉK–DNy. Mellékletek: 1. A két csukló táján 1–1 karperec. Az egyik karperec ezüsből van, egy tagba öntött, két egymással szemben álló állatfej dudorodik ki rajta. A fejek mögötti nyakrészt, mindkét oldalon, mélyített, egyenes szárú vonalas kis kereszt ékíti. Külső átm.: 7 cm, belső átm.: 5 cm, metszete 0,5 cm [2. tábla 3]. A másik karperec négyzetes átmetszetű, bronzból készült, nyitott. Külső átm.: 7,2×7,2 cm, belső átm.: 4,95×5,2 cm, legszélesebb átmetszet: 0,6×0,6 cm [2. tábla 4]. 2. Két ezüst karikaékszer S formájú végekkel. Egyiknek a vége letörött. Az ép külső átm.: 2,5×3 cm, belső átm.: 0,9×1 cm, az s-végének a sz.: 0,6 cm, átmetszet: 0,2×0,3 cm. A törött külső átm.: 2,6×2,5 cm, belső átm.: 1,1×1,2 cm [2. tábla 1–2].

2. sír: m.: 1 m. T.: ÉNy–DK. Melléklete nem volt.

3. sír: m.: 1 m, T.: ÉNy–DK. Melléklete nem volt.

4. sír: a csontváz hanyatt, nyújtóztatott helyzetben feküdt. Bal keze a medence fölött, jobb keze a medence alatt volt. Koponyája hiányzott, s az alsó állkapocs az összevissza hányt nyakcsigolyák alatt feküdt. T.: ÉNy–DK. Mellékletek: 1. A bal csipőcsont tányérja alatt vaskés. A nyélrészén a rozsdá farostok nyomát őrizte meg. A hegye felé ívesen keskenyedik, foka végig egyenes. A kés egész felületén halvány farostnyomok látszanak és néhol a bőr maradványai. H: 14 cm, sz.: 1,4 cm [3. tábla 3]. 2. Ugyanitt

¹ PÁRDU CZ–TARY 1939, 189–196.

² Köszönöm Révész László témavezetőmnek hasznos ötleteit és jó tanácsait, valamint, hogy rendelkezésemre bocsátotta a dolgozat elkészüléséhez szükséges szakirodalmat. Hálával tartozom Szalontai Csabának, aki a dolgozat megírásához tanácsaival és véleményével nagyban hozzájárult. Köszönetemet fejezem ki Türk Attilának a leletanyag Csongrádon lévő részének felkutatásában nyújtott közreműködéséért, és Pintér-Nagy Katalin segítőkészségét és lelkiismeretes munkáját a dolgozattal kapcsolatos technikai kérdések megválaszolásában.

volt egy acéllel alakú erősen rozsdás vasnyílhegy. A nyílhegy szárán, a felerősítést szolgáló, teljesen átrozsdásodott vászonmaradvány van. Teljes h.: 6,2 cm, a nyélrész h.: 1,5 cm, legnagyobb sz.: 2,3 cm [3. tábla 4]. 3. Ugyaninnen került elő egy pecek nélküli vascsat. Nagyobb darab: 2,7×2,5 cm, kisebb darab: 0,9×2 cm [3. tábla 2]. 4. A jobb csipótányérban egy kis, kétosztású bronzcsat feküdt, elrozsdásodott vastövissel. H.: 2,3 cm, csattest sz.: 1,5 cm, karika sz.: 1,7 cm, átmetszet: 0,2 cm [3. tábla 1]. 5. Vastöredékek. H.: 5,7 cm [3. tábla 5].

5. sír: a váz hanyatt nyújtóztatva feküdt. Kezei a medence felett össze voltak téve. A sír h.: 165 cm, m.: 1 m. T.: NyÉNy–KDK. Mellékletek: 1. A jobb csipótányér mellett, erősen elrozsdásodott kés, a nyélrészen farostok nyomaival. H.: 3,9 cm, sz.: 1,2 cm [2. tábla 6]. 2. A forgócsont mellett, elrozsdásodott, valószínűleg csiholóacél töredéke. H.: 5,9 cm, legnagyobb sz.: 1,5 cm, legnagyobb v: 0,5 cm [2. tábla 5].

7. sír: hanyattfekvő, kinyújtóztatott váz, kezei a medence fölött össze voltak téve. A váz h.: 175 cm. A sír m.: 1 m. T.: Ny–K. Mellékletek: 1. A jobb halántéktájon rozsszestűből való, nyitott karika. Kivételkor szétmállott. 2. A bal csipótányér alatt csiholóacél töredékei 2 darabban: nagyobb h.: 5,1 cm, a kihajló rész h.: 2 cm, legnagyobb sz.: 1,5 cm; a kisebb darab: 0,9×3 cm [3. tábla 6]. 3. A bal halántéktájon, pusztán rozsdanyomokban megmaradt halántékkarika.

8. sír: hanyattfekvő, kinyújtóztatott váz, kezei a medence fölött össze voltak téve. A váz h.: 165 cm. A sír m.: 1,30 m. T.: NyÉNy–KDK. Melléklete nem volt.

9. sír: hanyattfekvő, kinyújtóztatott váz, kezei a medence fölött voltak összetéve. A váz h.: 156 cm. A sír m.: 90 cm. Melléklete nem volt.

10. sír: Forgó László mérnök bontotta ki, a csontváz hanyatt, kinyújtóztatva feküdt, kezei a medence fölött össze voltak téve. A sír h.: 163 cm, m.: 90 cm. T.: Ny–K. Mellékletek: 1. A mellcsont fölött két részből álló, bronz fülesgomb. Egyik fele: 1,6×0,9 cm, a gomb h.: 1 cm, a fül h.: 0,6 cm; a másik fele: 1,7×1 cm, a gomb h.: 1 cm, a fül h.: 0,7 cm [3. tábla 7].

12–14. sírok: munkások találták, csak három koponya maradt meg belőle. A sír m.: feltehetőleg 1 m. T.: Ny–K. Mellékletek a munkások bevallása szerint nem voltak.

15–16. sírok: munkások találták, s róluk semmi adatot nem lehetett megtudni.

17. sír: hanyatt fektetett férfi váza. A koponyát a munkások kivették, ezért a csontváz hosszát nem lehetett megmérni. A sír m.: 1 m. T.: Ny–K. Mellékletek: 1. Bal oldalán szablya, bronz hüvelyvéggel, két, bronzból készült, díszített hüvelyfüllel, amelyeket két-két bronzpánt kapcsolt a hüvelyhez. A szablya h.: 90 cm, a markolatrész h.: 10 cm. A penge sz.: 4 cm [6. tábla 1]. A szablya jelenleg 7 darabra van törve. Ezek közül a markolat ívelt darabjának h.: 6×1,3 cm. A markolat másik darabja: 5,2×1,9 cm. A további szablyatöredékek méretei a 6. tábla alapján fentről lefelé haladva: 10,8×3,4 cm; 6,8×3,5 cm; 5,9×2,5 cm, melynek a hosszanti oldalán 2,25–2,5 között 3 mm-re a tetejétől lyuk található. Az utolsó két darab méretei: 9×3,5 cm; 5×2,4 cm.

A függesztőfülek közül az épebb sz.: 3,3 cm, h.: 2,6 cm, a hátulján három szegecs található. A két szegecs a függesztőfűl két szélén 2 mm-re a két oldalától; a középső szegecs pedig a függesztő közepén, annak aljától 2 mm-re található. A két szélső szegecs m.: 0,2 és 0,3 cm a középső m.: 0,6 cm. A kopott szegecs sz.: 3,2 cm, m.: 2,5 cm. A kopottabb mintájú függesztőfűl hátulján három szegecs van, egyiknél látszik a forrasztás nyoma – ez maradt meg a legépebben, a szegecs visszakalapált vége is megfigyelhető. Ez 0,7 cm hosszú, a bal oldali h.: 0,5 cm, a középső h.: 0,5 cm [6. tábla 2, 3]. Bronz szablyafüggesztő hurok famaradványokkal. A hurok és a két oldalra elkalapált vége között 0,2–0,3 mm vastag famaradványok találhatók. A famaradvány mérete 3,2×1 cm. A famaradványon 1,2 cm és 2 cm között van a bronz függesztőhurok áttérése. A hurok a fa fölött 1 cm magas, alatta 0,2 centiméteresre van szétlapítva mindkét

oldalra. Teljes m.: 1,5 cm [6. tábla 5]. Szablyakoptató: gömbszerűen lekerekített aljú tokos bronzkoptató. Szájának egyik oldalán függőlegesen csepp alakú kivágás. Másik oldalán az egymásra hajtott lemezeket átútó 4 db szegecs nyoma. H.: 9,7 cm, sz.: 4,1 cm, aljának sz.: 3,3 cm, hátuljának m.: 9,2 cm, csepp alakú kivágás sz.: 0,5 cm, h.: 2,1 cm [6. tábla 7]. 2. A jobb kulcscsont alatt két, nyitott ezüst karika. Az egyik karika h.: 1,9 cm, átm.: 0,2 mm. A másik karika h.: 1,6 cm, átm.: 0,2 mm [6. tábla 6]. 3. A jobb lábfejen vaskengyel. A vaskengyel füle lekerekített téglalap alakú, nyújtott téglalap alakú áttöréssel. A jobb oldali kengyelszáron tausírozás figyelhető meg. A talpaló és a kengyelszár találkozásánál négyzetes alakú tausírozás. Illetve a kengyel nyakánál és a nyak alatt a vállak előtt is nyoma maradt a díszítésnek. A bal oldala rosszabb állapotú és hiányos, a tausírozás nyoma itt nem maradt meg. Talpának kétharmada hiányzik, illetve a bal szárának a vége is. Fül sz.: 4 cm, m.: 3,5 cm. A téglalap alakú áttörés mérete 0,9×2,2 cm és 1 cm-re van a kengyel fülének a tetejétől. Nyak sz.: 2,6 cm. Teljes mérhető h.: 17,4 cm, legnagyobb mérhető sz.: 13,4 cm, a kengyelszár sz.: 1×0,6 cm, talpaló legnagyobb sz.: 2,7 cm [5. tábla 2]. 4. A bal bokán vas csikózabla töredéke került elő. Az egyik karika töredéke és a csuklós szájvas van meg. A karika töredéke: átm.: 6,5 cm. Négyzetes átmetszetű, sz.: 0,8 cm és átm.: 0,4–0,5 cm. Az egyik szájvas h.: 9,4 cm. A másik vas h.: 10,7 cm; sokkal kevésbé ívelt, 2,5 cm-ig látható rajta a karikamaradvány és belerozsdásodva egy másik vasdarab [5. tábla 1]. 5. A zabla fölött közvetlenül vaslánc feküdt, teljesen elmállott állapotban. 6. A bal lábfej előtt, csaknem teljesen oxidálódott vaskengyel.

18. sír: a váz hanyatt kinyújtóztatva feküdt. A karok könyökben be voltak hajlítva, az alkarcsontok a mell fölött keresztbe téve. A sír m.: 1 m. T.: DNy–ÉK. Mellékletek: 1. A jobb oldali kulcscsont alatt bronz fülesgomb, mely kivételkor kettévált. A belső része valamilyen sárgás színű, viaszos tapintású anyaggal volt kitöltve. 2. A bal kulcscsont alatt kisebb bronz füles gömböcske. A gomb m.: 0,3 cm, sz.: 0,5 cm, a fül: 0,45×0,5 cm [4. tábla 5]. 3. A jobb kéz egyik ujjpercen egy rozszeszüst oxidálódott gyűrű. 4. A bal kéz csontjai marokra voltak szorítva, s közülük egy erősen elrozsdásodott, kereszt alakú vasdarabot sikerült több részre törve kiszabadítani. A kereszt alakú vasdarab egyik oldalán farostnyomok láthatók. A megmaradt vasdarabok méretei: 2,8×0,3 cm; 2×0,4 cm; 1,3×0,4 cm; 1,3×0,8–0,3, 1×0,4 cm [4. tábla 4]. 5. Töredékek.

19. sír: hanyatt fektetett, kinyújtóztatott csontváz. Bal kéz a medence fölött, jobb kéz a medence mellett. A váz h.: 158 cm. T.: ÉNy–DK. Mellékletek: 1. A jobb oldali bordák fölött a könyök magasságában 6 cm hosszú, teljesen elrozsdásodott vasdarab volt. 2. Jobb oldalán a szegycsont felett fél ellipszis alakú, rozsdátt vaslemez (3×3 cm). Egyenes oldala mellett a közepén és az ivcsúcsnál aklasszög nyomai. Kivételkor szétporlott. 3. Nyakcsigolyái mellett, bal oldalt 2 cm átmérőjű nyitott, de egymásra hajlított végű sima karika volt [4. tábla 2]. 4. A jobb csuklója alatt zárt, bronz karperec, alig kivehető állatfejjel van díszítve. Átm.: 6,5 cm, átmetszete 0,3 cm [4. tábla 3].

20. sír: hanyattfekvő, kinyújtóztatott váz. Jobb keze a mellen keresztbe volt téve, bal keze ki volt nyújtva. A váz h.: 160 cm. A sír m.: 110 cm. Mellékletek: 1. Egyetlen melléklete az ágyéki gerincoszlop mellett, a váz jobb oldalán egy téglalap alakú vascsat. Mérete 2,7×4 cm. Átm.: 0,6 cm [4. tábla 1].

23–25. sírok: mindhárom bolygatott sír, összevissza fekvő csontokkal. A koponya mindháromnál hiányzott. Valószínű, hogy régebbi ásatásnál tárták fel ezeket.

26. sír: hanyatt fektetett, kinyújtóztatott csontváz. H.: 175 cm. A sír m.: 110 cm, t.: Ny–K. Mellékletek: 1. A bal vállá mellett valószínűleg tegez alkatrészeit képező, elrozsdásodott vaspálcamaradványok és három nyílcsúcs került elő. Rombusz alakú vasnyílhegytöredékek 4 darabba törve. A nyéltüske h.: 2,4 cm, sz.: 0,55–0,4 cm, lefelé szűkül. Farostmaradványok figyelhetők meg rajta. Nyílhegydarabok: Legnagyobb háromszög alakú nyílhegy 4 darabban maradt meg. Ezek méretei: 3,1×3 cm; 4×2,5 cm; 1,6×0,9 cm; 2,6×1 cm; a nyéltüske h.: 1,6 cm, sz.: 0,8 cm [7. tábla 7]. 2. A nyílhegyek alatt három csontlemez volt. Egy a karcsont alatt keresztbe feküdt, annak a felső harmadán; egy ettől kifelé, kb. 10 cm-re; de vele egy magasságban a karcsonttal párhuzamosan, 18 cm-re volt a harmadik. Mindhárom felületén balról jobbra

ferde, párhuzamosan futó rovátkolás figyelhető meg. Az első csontlemez h.: 9,2 cm, sz.: 0,5–0,3 cm, fokozatosan keskenyedő. A második csontlemez h.: 9,6 cm, sz.: 0,5–0,4 cm, fokozatosan keskenyedő. Felső, szélesebb részén (a tetejétől 1,6 cm-ig) talán festés nyoma. A harmadik csontlemez ívelt alakú, h.: 8,4 cm, sz.: 0,5–0,6 cm között változik. [7. tábla 4, 5, 6]. 3. A könyök magasságában került elő egy villás hegyű nyílcsúcs. 4. A jobb oldali második borda fölött, nyitott végű ezüstgyűrű több darabban, melyek h.: 2,1 cm; 1,7 cm; 0,9 cm [7. tábla 1]. 5. A jobb alsókaron ezüstlemezből készült, nyitott karperec két darabban. A nagyobb db h.: 8,3 cm, a pánt sz.: 0,6 cm. A kisebb darab h.: 6,8 cm, a pánt sz.: 0,4 cm [7. tábla 3a, 3b]. 6. A jobb csipő mellett nyitott ezüstgyűrű. Átm.: 2,2 cm [7. tábla 2]. 7. Az alsó állkapocs középső részén, a belső és a külső oldalon zöld rozsdanyomokat (érem?) észleltek. 8. A bal alsó lábszár vége mellett egy ló koponyája feküdt, orral nyugatra, előtte lólábcsontok és kengyelek voltak. A sötétség beállta miatt ennek a résznek kibontása másnapra maradt. Ekkorra azonban a homokbánya falát, melyben a lelet feküdt a munkások leszakították, a homokot a fuvarosok elhordták, úgyhogy csak töredékeket sikerült a kengyelből és zablából (?) megmenteni.

28. sír: T.: talán Ny–K. Mellékletek: 1. Pajzs alakúan kiszélesedő fejű bronz pántgyűrű madarábrázolással. A kiszélesedő részén kiterjesztett szárnyú galamb van bevésve. A galamb körül benyomkodott pontdíszítés látható. A kiszélesedő fej mindkét oldalán egy-egy bevésést csillagdíszítés látható. Átm.: 2,2×2,2 cm [4. tábla 7]. 2. Két vékony bronzkarika. Az egyik bronzkarika egymásra hajtott végekkel. Átm.: 2×1,6 cm, sz.: 0,1 cm. Egy másik karika három darabba törve, melyek h.: 1,5 cm; 1,5 cm és 1 cm [4. tábla 6, 8]. 3. Ismeretlen rendeltetésű vasdarabok. 4. Ismeretlen rendeltetésű, hajlított bronzlemez töredékek. 5. Hengeres és lapított gömb alakú üvegyöngyök (8 db). Egy hengeres alakú, spirális bordázattal. Hét gömbölyű alakú, egymást keresztező hullámvonalakkal díszítve, a hullámok között piros berakások vannak [8. tábla 2].

29. sír: a munkások találták rá. Bővebb információ nem ismert. Mellékletek: 1. 3 szálból fonott, eredetileg hurkos kampós záródású bronz karperec. A kampó előtti részen törött, egy szál innen hiányzik. Átm.: 7, 2 cm, belső átm.: 6,5 cm. A három szál vastagsága: 0,3–0,4 cm [5. tábla 4]. 2. Bronzhuzalból készült kerek átmetszetű nyitott karperec. Átm.: 6,2 cm, belső átm.: 5,8 cm, a huzal v.: 2 mm [5. tábla 5]. 3. Kéttágú, lekopott aranyozású ezüst csüngődísz. Felső tagja kerek, közepén kiemelkedő kerek rész háttere aranyozott. Alsó része szív alakú, aranyozás nyomai ezen is megfigyelhetők. A szív alakú alsó rész végén hármass levéldísz van. A teljes h.: 5 cm, az alsó rész h.: 3,1 cm, a felső rész h.: 1,9 cm, a felső rész sz.: 1,5 cm, alsó rész legnagyobb sz.: 1,7 cm, a legkisebb sz.: 0,7 cm. A felső rész hátulján a felerősítésre szolgáló hurok [4. tábla 10]. 4. Rozetta alakú dísz bronzból (?). Négyzetleges bronz veret. Középe kiemelkedik, ehhez egy kis árok után négy szív alakú szírom kapcsolódik. Az egyik szírom vége letört. Mérete: 2,5×2,5 cm. A kiemelkedő rész átm.: 0,6 cm. Hátulján, három sarkán, a felerősítést szolgáló szegek találhatók [4. tábla 9].

30. sír: a homokos gödörből csak egy állkapocs nélküli koponya került elő, amit a munkások dobhattak félre.

31. sír: hanyatt fekvő, kinyújtózott csontváz. A váz h.: 158 cm. A sír m.: 1 m. T.: KÉK–NyDNY. Melléklet: 1. A jobb csipőn fekvő, elrozsdásodott ár alakú vasdarab.

32. sír: hanyatt fekvő, kinyújtózott csontváz. A váz h.: 168 cm. A sír m.: 1 m. T.: KDK–NyÉNY. Melléklete nem volt.

33. sír: hanyatt fekvő, kinyújtózott csontváz. A váz h.: 178 cm. T.: KÉK–NyDNY. Melléklete nem volt.

34. sír: kinyújtózott csontváz. A váz h.: 173 cm. A sír m.: 80 cm. T.: KÉK–NyDNY. Melléklete nem volt.

36. sír: hanyatt fekvő, kinyújtózott csontváz. A sír m.: 1 m. T.: NyDNY–KÉK. Melléklete nem volt.

37. sír: munkások dúlták fel, akik semmiféle leletről nem tudtak.

38. sír: a munkások által feldúlt sír. Csupán a lábközép és a lábfej csontjai maradtak eredeti helyzetben, a csontváz többi részét a munkások széthányták. A sír m.: 130 cm. T.: Ny–K. Mellékletek: 1. A jobb oldali lábfejen veretek a következő elrendezésben: A lábközép, illetve részben a lábujj csontjai felett egy rozettaalakú dísz körül tizenhat kerek lapocska csoportosult, olyanképpen, hogy a kerek tagok közül 12 darab a lábujjak irányába csúcsosan egyenlőszárú háromszöget alkotott, amelynek közepén a rozettaalakú dísz foglalt helyet. A fennmaradó 4 kerek tag, a háromszög lábfej felőli oldalának meghosszabbításában volt, mindkét oldalon 2–2 darab. Olyanképpen, hogy a láb domborulatát követve, felül a lábközépcsontokra szorosan rásimult, oldalt pedig a talp alá hajlott, ahol is a két szélső kerek tagocskák már szögecsekkel felfelé fordulva kerültek elő. A csontok és a díszítő tagok között málleköny borszerű anyag volt, amelybe az akasztások belekapaszkodtak. Míg a bal lábfej vereteit *in situ* lehetett észlelni, addig a jobb lábfejen a külső oldalon három kerek tagocska hiányzott, azonban a többi veret éppen úgy feküdt, mint a bal lábon leírtak. A hiányzó 3 kerek tagocskát másnap a homok átszítálásakor találták meg. A jobb lábfej csontjaitól jobbra, mintegy 18 cm-re két párhuzamosan haladó, egymástól kb. 10 cm-re fekvő sorban a sír fekvésére keresztbe fekvő irányban, egymástól szabályosan kb. 5 cm-re újabb 4 rozetta és 10 kerek tag került elő, mégpedig úgy, hogy a fej felől fekvő sorban rozetta, kerek taggal váltakozott, míg a második sorban csupa kerek tag foglalt helyet. 6 db négyzetleges ezüstveret kereszt alakú középpel. Háttére aranyozott. Mindegyik hátulján 4 db szegecs, mely a felerősítést szolgálta, mindegyik szegecs 0,2–0,4 cm magasan áll ki a felületből. Megfigyelhető, hogy a szegecsek ellapították. A kereszt alakú veretek átm.: 2,2×2 cm; 2,3×1,9 cm; 2,2×2 cm; 2,2×2,1 cm; 2,2×1,9 cm; 2,3×2 cm. A kerek ezüst ptyikék bemélyített közepe aranyozott. Az összes átm.: 1,5×1,5 cm, a bemélyítés átm.: 0,6 cm körül van (1–2 mm eltérés van csak) [9. tábla 1, 2].

39. sír: gyermeksír. A sír m.: 1 m. T.: Ny–K. Mellékletek: 1. A melle fölött átfúrt állatfog volt. H.: 3,6 cm, legnagyobb sz.: 0,8 cm. Az állatfog a két vége felé elhegyesedik. Felső részén furat található, mely tetejétől 0,5 cm-re kezdődik és 0,9 cm-ig tart. A furat átm.: 0,35 cm. [5. tábla 3].

40–42. sírok: munkások által feldúlt sírok, amelyek mellől mellékletek nem kerültek elő.

43. sír: feldúlt sír. Mellékletek: 1. 6 db sárga berakásos, zöld üvegyöngy: h.: 1 cm, lyuk átm.: 0,6 cm; h.: 1,2 cm, lyuk átm.: 0,5 cm; h.: 1,2 cm, lyuk átm.: 0,6 cm; h.: 1 cm, lyuk átm.: 0,4 cm; h.: 1,2 cm, lyuk átm.: 0,6–0,7 cm; h.: 1,2 cm, lyuk átm.: 0,4 cm [8. tábla 1].

Szórvány: 1. Csikózabla. Teljes h.: 26,4 cm. [10. tábla 5]. 2. Körte alakú kengyel m.: 10, 6 cm, sz.: 9,2 cm, talpaló sz.: 2 cm [10. tábla 6].

2.2. 1938. évi ásátás sírja

Sírszám nélkül. Mellékletek: 1. Zabla. 2. Kengyel pár. 3. Lókoponya és lólábcsontok.

Szórvány: 1. Szalagkarperec. 2. Ezüst rozetta alakú veret.

2.3. Esetlegesen az 1938-as ásátáshoz köthető, MNM-ban lévő leletek

Szórvány: 1. 2 db préselt veret töredéke [10. tábla 2, 3];³ 2. 2 db S-végű karika, mindkettőnek hiányzik az S-vége [10. tábla 1, 4].⁴

2.4. 1955. februári ásátás sírjai

1. sír: gyermeksír (Infans II.). Mellékletek: 1. Kettétört kerek átmetszetű, elhegyesedő végű bronzkarperec. 2. Lapos kettétört bronzkarika.

2. sír (?): adultus korú felnőtt férfi koponyája.

³ MNM 7/1940. 1.

⁴ MNM 7/1940. 2.

2.5. 1955. júniusi ásatás sírja

1. sír: mellékletek: 1. Szablya apró, farostlenyomatos maradványai, a bal oldali bordán és kulcscsonton vasrozsa elszíneződése.

2.6. 1955. júliusi ásatás sírja

1. sír: eső által kimosott maturus korú férfi váza. A váz h.: 167 cm. A sír h.: 200 cm, sz.: 50–55 cm. A sír m.: 135 cm. T.: ÉÉNy–DDK. Mellékletek: 1. Szablya a bal karcsontokon és a bal combcsont külső oldala mellett. H.: 76 cm, ebből a markolat az ellenzővel együtt h.: 5 cm. A csónak alakú ellenzőt a közepén lévő lyukon keresztül húzták rá a markolatra. Fokoszerű élben végződő két vége a szablyahegy felé kissé görbült. A markolat a pengével enyhe szöveget zár be az él irányába. A bontásnál megfigyelhető volt a hüvely famaradványa. A fahüvelyen keresztben két keskeny vaspánt került elő, a markolattól 9,2 és 35,2 cm-re. Ezek irányában a szablyafok felőli oldalon félkör alakú elrozsdásodott vaslapok voltak, átmérőjükkel a tok felé simulva. A szablya a kiemeléskor három részre tört, és az ellenző lemállott róla.⁵ 2. A mellkas felett vasrozsdarögök. 3. A combcsontok között felismerhetetlen rendeltetésű vasdarabok.

2.7. 1957. évi ásatás sírja

Munkások által szétdőlt sír. Mellékletek: 1. „Honfoglaló típusú” kengyel. 2. Hevedercsat.

2.8. 1963. évi ásatás sírja

Sírszám nélkül. Mellékletek: 1. Nyílcsúcsok. 2. Rozetta alakú veret. 3. Pödrött végű bronz karika. Átm.: 3,1 cm.

2.9. 1955 után (?) előkerült leletek

Sírszám nélkül: 1. Visszahajló markolattövisű, jó megtartású meglehetősen széles pengéjű szablya. H.: 63,8 cm, sz.: 4,5 cm.⁶ A váz nyakcsigolyái környékén három bronzlemezből kivágott fűrész alakú függő volt. 3. Átfűrt, aranyozott bizánci bronzpénz.⁷

3. A vizsgált lelőhely kutatástörténete

A Csongrád városától 2 kilométerre délre elhelyezkedő Vendelhalom egy nagyobb, északnyugat–délkelet irányú kiemelkedés északnyugati részén található. A halmot magába foglaló terület a Nagyszéksóstó⁸–Szántó Major háromszögében helyezkedik el. Vendelhalmon az 1930-as évek végén indult meg a homokbányászás. 1937 áprilisában Párducz Mihály⁹ Tari László fogorvos, helytörténész hathatós közreműködésével¹⁰ kezdte meg a leletmentést a homokbányában, amely Párducz Mihály leírása szerint körülbelül 70 m hosszú és 10 m széles volt. A folyamatos munkálatok miatt nem tudtak térképet, illetve a sírokról pontos adatokat feljegyezni. A megfigyeléseik sze-

⁵ TLM Itsz.: 57.20.16.

⁶ TLM Itsz.: 57.20.16. 2.

⁷ TLM Itsz.: 57.20.17.

⁸ Nagy-Szék-Soos tenger a II. katonai felmérésen.

⁹ A temetőredékét Párducz Mihály közölte (PÁRDU CZ–TARI 1939, 189–196), de a Koszta József Múzeum adattárában Csallány Gábor van megnevezve (26735/Csongrád).

¹⁰ Sokszor Tari László leírásait vette át szóról-szóra.

rint a halom keleti oldalán voltak a mellékletekben gazdagabb sírok, míg a délkeleti lejtőn sűrűn egymás mellett mellékletekben szegény sírokat találtak. Tari Lászlóval¹¹ ekkor összesen 43 sírt mentettek meg, melyek közül legalább 6 római kori szarmata és 37 pedig honfoglalás kori volt. A Párducz Mihály által említett Varga Dudás József szülője¹² Dienes István 1957-es ásatási naplójában is szerepel, de addigra már nem szülő volt ott, hanem annak helyén létesítették a II. homokbányát [1. tábla 1].

1938-ban Exterde Tibor tanyasi tanító egy 10. századi sírt tárt fel, melyben lókoponya, lólábcsontok, zabla és kengyelpár került elő. A homokbánya falában ezüst szalagkarperecet és több rossz megtartású rozettát is talált.¹³ Az ásatásra Nyilas János földjén a Patak-parti dűlőben került sor. A szentesi Koszta József Múzeumban egy helyszínrajzot és három sírlapot őriznek erről az ásatásról.¹⁴ A sírrajzok minden bizonnyal a szarmata temetkezésekhez tartozhattak, mert az É–D-i tájolásuk a honfoglalókra nem jellemző. A mellékelt helyszínrajzon a 3. sírnak eltérő a tájolása, feltehetőleg ez keletelve volt, illetve a rajzon jelölt gödörben is volt sír, mely valószínűleg a szarmatákhoz kötődött, hiszen Exterde Tibor ekkor négy szarmata és egy honfoglalás kori sírt tárt fel. A Magyar Nemzeti Múzeumban 7/1940.1-2. leltári számmal szintén Nyilas János földjéről származó leleteket őriznek, de ezek préselt veretek töredékei, valamint két törött végű, feltehetőleg eredetileg S-végű karikaékszer. Így az Exterde Tibor-féle ásatáshoz kötésük kétséges, mivel a sírlapokon, valamint Lőrinczy Gábor és Szalontai Csaba leírásában sem szerepelnek.¹⁵

1955-ben fuvarosok többek között egy gyermeksírt találtak (Infans II.), melyből karperec és karikaékszer került elő. Ekkor került egy adultus korú férfi koponyája az SZTE Embertani Tanszékére is.¹⁶ Szintén 1955-ben, de már júniusban találtak egy szablyás sírt. A következő hónapban (július 15-én) a homokbánya nyugati partján mosta ki az eső egy maturus korú férfi vázát, melyből szintén került elő szablya.¹⁷

Ugyaninnen, de sírszám nélkül őriz a csongrádi múzeum egy visszahajló markolattóvisű szablyát, valamint egy fűrész alakú függőt és egy átfúrt aranyozott bizánci bronzpénzt.¹⁸

Elképzelhető, hogy a szablya 1955 márciusában került a múzeumba, ugyanis 48-84/2-3. számon a szentesi múzeum adattárában megtalálható egy ásatási napló, melyet az adattári leltárkönyv Csalogh József nevéhez köt. A napló szerint március 2-án Tari László 3 sírt talált. Ebből a három sírből kettő D–É-i tájolású, így feltehe-

¹¹ A temető publikációjában és az ásatási dokumentációkban is Taryként szerepel, de a róla elnevezett múzeum Tariként használja a nevét. Ezért dolgozatomban további részében (a hivatkozásokat kivéve) egységesen a Tari alakot fogom használni.

¹² PÁRDU CZ–TARY 1939, 189.

¹³ LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 294.

¹⁴ KJM 47-84/1, 2, 3, 4.

¹⁵ LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 294.

¹⁶ LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 294.

¹⁷ LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 294.

¹⁸ LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 294; TLM 57.20.16–17.

tőleg szarmaták. A 2. sírból nyitott végű karperec és nyitott végű gyűrű (?) került elő. A problémát az okozza, hogy a következő oldalon februári dátumok szerepelnek, de nem írja a szerző, hogy az előző hónapi megfigyelésekről van-e szó, vagy esetleg a következő évben is volt kint a Vendelhalmon, s csak akkor írta meg összefoglalóan a naplót, így zavaros lett a dokumentum keltezése. A naplóban leírja, hogy februárban találtak egy szablyás sírt. Ebben a dokumentációban található egy rajzolt „térkép”, mely alapján az 1955-ös ásatás az I. és a II. homokbánya területén folyhatott, de pontosabb helyét megállapítani nem lehet.

Szintén zavaros egy kiszállási napló értelmezése is.¹⁹ A lelőhely fel van tüntetve, valamint Tari László neve is szerepel rajta, azonban a kiszállás időpontját nem tudjuk. A sírt, amely a dögtemető északkeleti oldalán került elő, Tari László bontotta ki (két vaskengyel és szablya került a múzeumba). A napló szerzője megemlíti, hogy a lábvég kibontását a fagyos föld nagyon megnehezítette. Majd a napló későbbi részeiben márciusi és áprilisi bejárásairól ír, mely során nem talált újabb leleteket. Elképzelhető, hogy a fentebb említett ásatási naplóban szereplő szablyás sír azonos ezzel a szablyás sírral, de az ásatási naplóban csak a szablya szerepel leletként, míg a kiszállási naplóban kengyelekről is szó van, így ez a feltételezés egyáltalán nem bizonyítható.

1957-ben a Magyar Nemzeti Múzeum által kiküldött Dienes István leletmentést végzett, ugyanis a homokkitermelés továbbra is rombolta a lelőhelyet. Párducz Mihályék szerint a temető nagyobb, bolygatatlan része az egykori Varga Dudás József szőlője alatt helyezkedett el, a szőlőt ültetéskor csak szántották. Dienes István leírása szerint a szőlő földjén építették fel a későbbi dögtemetőt, és itt létesült a II. homokbánya is, mely a halom gerincén, középső részén helyezkedett el. 1957-re Dienes István úgy jellemezte a lelőhelyet, hogy annak körülbelül 4/5-e már alkalmatlan a kutatásra, csupán a halom északkeleti szegélye alkalmas az ásatásra [1. tábla 1]. A halom középső részére a dögtemető és a II. homokbánya környékére lokalizálhatjuk a temető legsűrűbb részét, Tari László becslése szerint itt körülbelül 60 sírt pusztítottak el a földkitermelés során. A III. homokbányában Dienes ásatása alatt is folyt a munka, találtak sírokat, melyeket fel is dúltak. A régész 3 csontváz töredékét találta meg a felszínen, s a munkásokkal való beszélgetés után arra jutott, hogy a domb délnyugati részén szórványos temetkezések történhettek csak, mert a homokbánya nagyságához képest az ott dolgozók csak kevés sírról számoltak be, s mivel a dombon szarmata temetkezéseket is találtak, ezért ezeknek a síroknak a honfoglalókhöz kötése kérdéses. Ezért nyitott az I. homokbányától északkeletre kutatóárkokat, mert a domb többi részén még kevesebb sírra számíthatott. A kutatóárkokban azonban honfoglaló sírok helyett szarmatákat találtak, s az 1957-es vendelhalmi ásatás egyetlen honfoglaló sírja egy, az ásatás alatt a III. homokbánya területén feldúlt sír lett, ugyanis a munkások csak azután értesítették a régészt, miután a sírt szét dúlták. Di-

¹⁹ KJM 48-84/1. A Koszta József Múzeum adattári leltárkönyvében Csalogh József és 1955-ös évszám szerepel. 1955 februárjából ismert egy ásatás, de szablya akkor nem került elő.

enes István két honfoglaló típusú kengyelről és egy hevedercsatról számolt be, de a leletek további sorsáról nem tett említést és sajnos sem a térképen, sem jegyzetében nem jelölte annak előkerülési helyét. Az előbb elmondottak alapján feltételezhetjük, hogy a domb egészére temetkeztek a honfoglalás korában, mivel az I. homokbánya a domb északkeleti részén, a III. homokbánya a délnyugati részén található, s közöttük a II. homokbányában is találtak néhány évvel korábban szablys-lovassági temetkezést.

Dienes István kutatóárkokat ábrázoló helyszínrajzáról leolvasható, hogy 70,5 m az A és B pontok közötti távolság. Mivel Dienes István ezt milliméterpapíron is ábrázolta és méretarányt is adott meg, így ezt viszonylag biztos adatnak tekinthetjük. Ha a méretarányokat vesszük figyelembe, akkor a helyszínrajzon 1 mm körülbelül 1,56 méternek számít.²⁰ A fásor hossza ez alapján 118 m körül lehetett. Az I. homokbánya leghosszabb átmérője körülbelül 165 m volt. Ezen számítások elvégzésére azért volt szükség, mert a helyszínrajzon nem szerepel a II. homokbánya egésze, illetve a III. homokbánya nem is látszik. Az I. homokbánya méreteinek kiszámításával körülbelüli képet kaphatunk arról, hogy a másik két bánya mekkora lehetett, ezáltal a domb nagy részéről is kicsit többet tudunk meg. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Dienes István jegyzetnek készíthette el a rajzot, arra a célra, hogy a homokbányák helyét rögzítse, és azokat a dombon elhelyezze, így a számítások csakis erős kritikával kezelhetők. A domb ez alapján²¹ körülbelül 300×180 méteres lehetett. A KÖH-adatbázisban a halom magassága 83 m, szélessége 150 m, hosszúsága 170 m. Az adatbázis és a Dienes István-féle jegyzeteken mért adatok ekkora különbsége több okra vezethető vissza. Egyrészt a már fentebb is többször említett jegyzet pontatlansága és ez által az ott mért adatok esetlegessége, másrészt Dienes István az 1950-es évek végén ásott a halmon, azóta több mint 50 év eltelt. A homokbányászás olyan mértékig pusztíthatta az egykori dombot, hogy szélei azóta eltűnhettek, magassága csökkenhetett, s így a KÖH által mért adatok a mai állapotoknak felelhetnek meg.

1963-ban B. Nagy Katalin két bolygatott sírt tárt fel, melyekben nyílcsúcsot és rozettát talált. Ekkor került a múzeumba egy pödrött végű bronz karikaékszer is.²²

4. A temető értékelése

4.1. A temető kiterjedése

A fentieket összegezve elmondhatjuk, hogy jelenleg 47 sírről rendelkezünk információval, Tari László becslése szerint a II. homokbánya területén legalább 60 sír

²⁰ Az adatot fenntartással kell kezelni, hiszen a helyszínrajzon nem szerepel méretarány, illetve lépték se.

²¹ A fásor hossza a helyszínrajzon 118 m, a Dienes-féle jegyzeten ez körülbelül 4,4 cm, tehát 1 mm nagyjából 2,68 m. A domb É–D-i iránya 11,3 cm, tehát körülbelül 302–303 m, míg a Ny–K-i iránya 6,7 cm, tehát körülbelül 180 m.

²² LÓRINCZY–SZALONTAI 1993, 294.

elpusztult, a kettő együtt több mint 100 sírt jelent. A III. homokbánya területéről azonban még ilyen jellegű becsléssel sem rendelkezünk, de itt is találtak sírt 1957-ben. Dienes István és B. Nagy Katalin leletmentése között is folyt a homokkitermelés, s feltételezhetjük, hogy annak során is találtak sírokat, csak ezek nem jutottak sem Tari László, sem valamely közgyűjtemény tudomására. Mindezek alapján a csongrád–vendelhalmi temetőben eredetileg 100–120 sír lehetett. Ehhez képest az ismert 47 sír (39–47%) elenyésző számú, s így biztos következtetéseket a leletanyag értékelése után sem vonhatunk le.

A körülbelül 300×180 méteres halom egész területére temetkeztek a 10–11. században. A rendelkezésre álló adatokból azt viszont nem tudjuk meg, hogy az egész dombot ténylegesen felhasználták-e, vagy pedig egy-egy család a domb különböző pontjaira temetkezve kezdte meg a temető „benépesítését.”

4.2. Temetkezési szokások

A temetőterkép hiánya miatt sem sírcsoportokat, sem sírsorokat nem lehet rekonstruálni. Néhol van csak arra adatunk, hogy milyen távolságban voltak a temetkezések egymástól. Párducz Mihály és Tari László leírása szerint az utolsó négy sír egymástól 190 cm távolságra volt, azonban a többi temetkezésről ilyen adatot nem ismerünk. A továbbiakban azt a 47 sírt veszem figyelembe, melyekről rendelkezünk felhasználható információval.

A rendelkezésre álló adatok alapján az összes ásatásból előkerült sír közül 18 volt nagyjából Ny–K-i tájolású (38,3%), ezen belül ÉNy–DK: 2., 3., 4., 19. sírok; NyÉNy–KDK: 5., 8., 36., sírok; DNy–ÉK: 18. sír; ÉÉNy–DDK: Az 1955 júliusában megmentett sír; Ny–K-i tájolású a 7., 10., 12., 13., 14., 17., 26., 28., 38., 39. sírok voltak. 3 sír K–Ny-i tájolású volt (6,3%). Az 1. sír biztosan honfoglalás kori, azonban a másik kettőről (32., 33.) mellékletek híján ezt nem lehet eldönteni. 26 sír tájolásáról nem tudunk semmit.²³ A temetőtöredék sírjainak tájolását vizsgálva tehát megállapíthatjuk, hogy az ismert sírok 44,6%-ának ismerjük a tájolását, míg 55,4% irányítása nem ismert.

14 vázról tudjuk, hogy hanyatt fekve, nyújtóztatva²⁴ tették a sírba (29,8%). 9 esetben tér ki az ásatási napló a karok helyzetére (19,1%). Bal kéz a medence fölött, jobb kéz a medence alatt a 4. és 19. sír leírásánál olvasható. 4 esetben találtak olyan vázat, melynek kezei a medence fölött össze voltak téve.²⁵ A 18. sírban a karok a mellkas fölött keresztbe voltak rakva. A 20. sírban a bal kar nyújtva, a jobb pedig a mellkasán keresztbe téve került elő. Az 1955 júliusában előkerült sírről tudjuk, hogy

²³ 9., 20., 23., 24., 25., 29., 30., 37., 40., 41., 42., 43. sírok, az 1938-as ásatás sírjai, az 1955 februárjában előkerült 2 sír, az 1955 júniusában talált sír, az 1957-es ásatás sírja és az 1963-ban talált leletekhez tartozó sírok.

²⁴ 4., 5., 7., 17., 18., 19., 20., 26., 31., 32., 33., 34., 36. sírok, az 1955 júliusában talált sír.

²⁵ 5., 7., 8., 10. sírok.

szablya is volt benne, s a bal karcsonton és a bal combcsont mellett helyezkedett el. Ebből arra következtethetünk, hogy legalább a bal karja nyújtva volt.

Az 1937–1963 közötti ásatások összességéből 21 sír mélységét ismerjük (44,7%). A legtöbb sírt 1 m mélyen találták meg. Ez a 14 sír mind az 1937-es ásatási szezonban került elő.²⁶ Felmerül a kérdés, hogy a sokszor munkások által feltárt vagy megbolygatott, szétdőlt sírt pontosan be tudták-e mérni, vagy esetleg ez az 1 méteres adat csak a körülbelüli előkerülési mélysége a síroknak. 80 cm mélyen volt a 34. sír, 90 cm mélyen a 10. sír, 110 cm mélyen került elő a 20. és a 26. sír. A következő mélységadat 130 cm, ahol a 8. és 38. sírt találták. Az 1955 júliusában előkerült sírt 135 cm mélyen sikerült megfigyelni.

Egy esetben ismerjük a sír hosszát, a többinél feltételezhetően a vázakat mérték. Erre abból következtettek, hogy ahol hiányzott a koponya, ott a sírleírásnál az szerepel, hogy a csontváz hosszát nem lehetett megmérni. Az 1955 júliusában előkerült sírnál tudjuk, hogy a sír hossza 200 cm, szélessége 50–55 cm, s a benne talált váz hossza 167 cm volt. Összesen 12 esetben rendelkezünk adattal a váz hosszáról, melyek alapján ezek 156–178 cm közöttiek voltak.²⁷

A temetőtöredékben nyugvó emberek nemére a 47-ből 17 esetben lehetett következtetni (36%). 8 esetben feltételezhető, hogy férfi volt a sírban.²⁸ Legbiztosabb pont az előkerülő szablya, így bizonyára legalább 4 férfi sírja volt az előkerültek között. 6 női sírt is el tudunk különíteni. Biztosan nő feküdt a 38. sírban, hiszen a csizmaveretek kizárólag a női temetkezésekre jellemzők. A 28. sír halottját a pajzs alakúan kiszélesedő gyűrűje miatt soroltam a nők közé.²⁹ A 29. sírban fekvő egyén is nő lehetett, hiszen a kéttágú csüngők a női viselet díszei voltak. Esetlegesen ide soroltam még az 1. és a 19. sírt, valamint az 1938-ban talált rozettát tartalmazó sírt is. Két esetben tudunk gyermeksírról: az egyik az 1937-es ásatás 39. sírja, melyben egy átfúrt állatfog volt amulettként a gyermek nyakában; s az 1955 februárjában talált karperecet és bronz karikaékszert tartalmazó gyermeksírt. A többi sír esetében nem jelölték meg az ásatók, hogy milyen nemű egyén feküdt a sírban, sokszor hiányzó vagy fel nem jegyzett mellékleteik alapján pedig ma már nem lehet eldönteni ezt a kérdést.

4.3. A temető leletanyaga és keltezése

A csongrád-vendelhalmi temetőtöredékben 25 sírből került elő leletanyag. Ez a jelenleg ismert legalább 47 sír több mint 50%-a.

²⁶ 1., 2., 3., 5., 7., 12., 13., 14., 17., 18., 31., 32., 36., 39. sírok.

²⁷ 156 cm: 8. sír; 158 cm: 19. és a 31. sír; 160 cm: 20. sír; 163 cm: 10. sír; 165 cm: 5. sír; 167 cm: 1955 júliusában feltárt sír; 168 cm: 32. sír; 173 cm: 34. sír; 175 cm: 7. és a 26. sír; 178 cm: 33. sír.

²⁸ 4. sír(?): nyílcsúcs alapján; 17. sír: szablya alapján; 26. sír: tegez alapján; 1955 februárjában feltárt sír: adultus férfi koponyája alapján; 1955 júniusában feltárt sír: szablya alapján, 1955 júliusában feltárt sír: szablya alapján, 1963-ban feltárt sír: nyílcsúcs alapján, 1955 után előkerült sír: nyílcsúcs alapján.

²⁹ Keszi 1999, 133.

A karikaékszerek közül a nyitott karikák voltak a temetőben többségben (5 db),³⁰ S-végű³¹ és pödrött végű³² karikából egy-egy darab, míg meg nem határozható típusból két darab³³ látott napvilágot. A pödrött végű karikák ún. alföldi típusa jól keltezhető, hiszen a 10. század harmadik negyedében jelent meg, s az ezredforduló elejére meg is szűnt a használatuk.³⁴ A nyitott végű karikák némelyikénél felmerül, hogy azt gyűrűként viselték, ugyanis nem minden esetben ismert előkerülésük pontos helye.

Gyöngyöt két sírban találtak,³⁵ azonban egyik sírban sem ismert a pontos előkerülési helyük. A gyöngyök közül egy volt öttagú, a többi dudoros, folytatott mintával [8. tábla]. A 39. sírban egy gyermek mellkasán állatfog került elő, elképzelhető, hogy óvó-védő szerepet töltött be [5. tábla 3]. 1955 után került a múzeumba egy fűrészes alakú függő és egy átfűrt bizánci bronzpénz. Nem tudjuk pontos rendeltetését a 18. sírban fekvő egyén kezében talált kereszt alakú vastárgynak sem, amely mára már darabjaira esett szét, s a felületén farostnyomok is alig figyelhetők meg [4. tábla 4].

A temetőtöredék leggyakoribb lelete a karperec, ugyanis ebből 8 darab került elő: 7 sírből és egy szórványként. Kettő ezek közül állatfejes, a Kovács László által felállított tipológia 1b és 2b csoportjába tartoznak.³⁶ Ezeket a karpereceket a 10. század utolsó harmadától, harmadik negyedétől a 11. század közepéig használták [2. tábla 3; 4. tábla 3].³⁷ Pántkarperec, illetve annak töredéke kettő került elő.³⁸ Használatuk főként a 10. század első kétharmadára tehető [7. tábla 3 a, b].³⁹ További két karperec kihegyesedő végű⁴⁰ volt, s egy rombusz átmetszetű huzalkarperec⁴¹ is napvilágot látott. A kihegyesedő végű karpereceket a 10. század elejétől kezdték használni, s még a 11. század második felében is feltűntek [2. tábla 4].⁴² A rombusz átmetszetű karperecekről ismeretes, hogy a 10. század legvégén készülhettek, s a 11. században is használatban voltak.⁴³ A 29. sírban találtak egy három szálból fonott hurkos-kampós végű karperecet, mely típus a 10. század második felében vált általánossá [4. tábla 5]⁴⁴

Az előkerült három gyűrűből kettőről csak annyit tudunk, hogy ezüstből készültek, de formájukra nincs utalás.⁴⁵ A harmadik gyűrű a 28. sírből bukkant elő: pajzs

³⁰ 7., 17. (2 db), 19., 28. sírok.

³¹ 1. sír (MESTERHÁZY 1965, 104–107).

³² 1963-ban előkerült leletek.

³³ 7. és az 1955 februárjában előkerült 1. sír.

³⁴ BENDE-LŐRINCZY 1997, 229; RÉVÉSZ 2008, 402.

³⁵ 28., 43. sírok.

³⁶ 1b típus: 1. sír, 2b típus: 19. sír (KOVÁCS 1994, abb. 19–20).

³⁷ SZŐKE 1962, 69; KOVÁCS 1994, 136.

³⁸ 26. sír, 1938-ban előkerült szórvány

³⁹ RÉVÉSZ 2008, 415.

⁴⁰ 29. sír, 1955-ben előkerült 1. sír.

⁴¹ 1. sír.

⁴² SZABÓ 1980, 65; RÉVÉSZ 1996a, 90–91.

⁴³ SZABÓ 1980, 65.

⁴⁴ SZŐKE 1962, 68; LANGÓ 2000a, 42–44.

⁴⁵ 18., 26. sírok.

alakúan kiszélesedő fejű bronz lemezgyűrű madárbrázolással. Ez a típus eddig csak női és gyermeksírokban került elő, ezért feltételeztem, hogy az ebben a sírban nyugvó egyén is nő volt. Keszi Tamás gyűjtése alapján tudjuk, hogy ez a típus a 10. század végéig volt használatban [4. tábla 7].⁴⁶ A gyűrű legközelebbi párhuzamát a Csongrád–Felgyő, Csizmadia tanyán feltárt 40 síros temetőben találhatjuk meg.⁴⁷

Kéttágú csüngős ruhadísz a 29. sírból került elő, de csak egy darab. Mivel a sírt munkások találták meg, könnyen elképzelhető, hogy a többi ruhadísz elveszett, vagy a sírt annyira szétdúlták, hogy meg sem találták őket. Ezt a ruhadísz típust a 10. század elejétől a 11. század közepéig, második harmadáig használták.⁴⁸ Bálint Csanád tipologizálta a csüngős vereteket, s a 29. sírban talált dísz [4. tábla 10]⁴⁹ a bajóti,⁵⁰ a marcellházi⁵¹ és a pilinyi⁵² veretekhez hasonlítható a legjobban. A Bálint Csanád által összeállított elterjedési térképeken megfigyelhetjük, hogy a Körös–Tisza–Maros vidékén találhatók meg nagy számban a tárgyalt ruhadíszek.

Kétféle fülesgombot találtak két sírban.⁵³ Az egyik fajta tömör bronz öntvény volt, a másikat két félből öntötték, majd összeragasztották. A fülesgombokat a Kárpát-medencében a 11. század végéig használták [3. tábla 7; 4. tábla 5].⁵⁴

Csakis a nőkre jellemző lelet a veretes lábbeli, mely a 38. sírból került elő. Szerecsére sikerült megfigyelni a veretek elhelyezkedését: a lábfejen az aranyozott közepű ezüst pitykék háromszög alakban helyezkedtek el. A háromszög középpontjában egy rozetta alakú négyszögletes dísz volt. A háromszöget összesen 12 pityke alkotta, s az alapvonalon a láb széle felé volt még mindkét oldalon 2–2 veret [9. tábla]. A veretek különlegessége, hogy ez volt az első olyan ásatás, ahol feljegyezték az elhelyezkedésüket, bár Fettich Nándor már 1931-ben felhívta rájuk a figyelmet.⁵⁵ Legközelebbi párhuzama Szentés–Borbásföldön került elő a 12. sírból. Itt azonban Szabó János Győző csak a bal lábfejen találta meg a lábbeli maradványait.⁵⁶ Ebből arra következtethetünk, hogy a halott lábán csak az egyik cipőt hagyták, ami a honfoglaló magyarság halottas szokásaiban nem ismeretlen, hiszen a ruházat megoldására már eddig is voltak példák.⁵⁷ A veretes lábbelik használata a 10. század utolsó harmadáig tartott.⁵⁸ 1996-ig 8 olyan leletgyűttes volt, melyeknél a veretek kompozícióját rekonstruálni lehetett: Csongrád–Vendelhalom 38. sír; Tiszaeszlár–Vörösmarty

⁴⁶ SZÓKE 1962, 63–65; A1 típus (KESZI 1999, 133).

⁴⁷ BÁLINT 1991.

⁴⁸ LANGÓ 2000b, 302–303; RÉVÉSZ 2008, 423.

⁴⁹ BÁLINT 1991. Taf. XXXVII. 22.

⁵⁰ BÁLINT 1991. Taf. XXXVII. 19.

⁵¹ BÁLINT 1991. Taf. XXXVII. 26.

⁵² BÁLINT 1991. Taf. XXXVIII. 9.

⁵³ 10., 18. sírok.

⁵⁴ RÉVÉSZ 2008, 425.

⁵⁵ FETTICH 1931, 87–88.

⁵⁶ RÉVÉSZ 1996a, 103; RÉVÉSZ 1996b, 306.

⁵⁷ KÖHEGYI 1980; RÉVÉSZ 1996a, 103; LANGÓ 2000b, 307–308.

⁵⁸ RÉVÉSZ 1996a, 103.

u. 1.; Szentés–Borbásföld 12. sír; Koroncó–Bábota; Buj–Gyeptelek 1. sír; Madaras–Árvai halmok 4. sír; Letkés–Téglaégető II. 54. sír. Ezekon kívül 31 további leletről állapította meg Révész László, hogy a leletkörhöz kapcsolható. Valamint 23 olyan további leletegyüttes ismert, mely vagy lábbeli-, vagy ruhadíszként szolgálhatott.⁵⁹

Használati eszközök közül egy-egy kés került elő a 4. és az 5. sírból. A 4. sírban a jobb megtartású példány két darabba törött, s a nyélrészén farostnyomok figyelhetők meg, éle a hegy felé ívesen keskenyedik, a foka pedig végig egyenes. A másik sírban sokkal rosszabb állapotú kést találtak, de felületén szintén lehetett látni farostnyomokat [2. tábla 6; 3. tábla 3]. Csiholóacél is két sírban volt: az 5. sírban épebb, míg a 7. sírban töredékesebb példány került elő [2. tábla 5; 3. tábla 6]. A 31. sírban erősen elrozsdásodott árszerű vasdarabot találtak, melyről már az eredeti 1939-es publikációban sem készült fotó.

A fegyverzet elemei közül 7 sírban találtak az íjászfelszereléshez tartozó tárgyat.⁶⁰ A 26. sírban talán nyíltartó tegez merevítőit és az ahhoz tartozó nyílcsúcsokat találtak [7. tábla 7–8]. A részleges lovas temetkezéssel eltemetett halott bal válla mellett vaspálcamaradványok és három nyílcsúc volt. A nyílhegyek alatt három csontlemez feküdt, melyek feltehetőleg a nyíltegez merevítésére szolgáltak, a víz könyökénél pedig egy villás hegyű nyílcsúc volt. A tegez alkatrészeit képző vaspálcákat ma már nem lehet összerakni, hiszen egyrészt nem készült sírrajz, ami alapján látnánk, hogy valójában hogyan helyezkedtek el, másrészt pedig töredékes állapotban található csak meg a Magyar Nemzeti Múzeumban. Mióta Nagy Géza helyesen meghatározta a Pilinyben talált leletekről, hogy a nyíltartó tegez részeit képezik a vastöredékek, azóta a kutatás már nem nyeregvereteknek, illetve íj maradványainak gondolja ezeket.⁶¹ A sírban két darab nagyjából egyenes és egy ívelt csontlemez is volt. Mindhárom felületén balról jobbra haladó rovátkolás figyelhető meg, ezek egymáshoz képest párhuzamosan helyezkednek el [7. tábla 4–6].

Az első csontlemez 9,2 cm hosszú, szélessége 0,5–0,3 cm között van, fokozatosan keskenyedik. A második 9,6 cm hosszú, szélessége 0,5–0,4 cm között van, s ez is fokozatosan keskenyedik. Felső, szélesebb részén (a tetejétől 1,6 cm-ig) talán festés nyoma látszik. Az ívelt darab 8,4 cm hosszú, valamint 0,5 és 0,6 cm között változik a szélessége. Elképzelhető, hogy ezek a csontlemezek a Karos–Eperjesszög II/14. és II/34. sírokban található töredékes csontlemezekhez hasonlóan a tegez szájának merevítésére szolgálhattak.⁶² A csontlemezek beirdalása a felfüggesztésükkel lehetett kapcsolatban, ugyanis más erre utaló nyomot nem látni rajtuk. Szentés–Borbásföldön is került elő nyíltartó tegez a 15. és 20. sírből, ahol a csontlemezeket pontkörös mintával díszítették. A 15. sírban 6, a 20. sírban 4, míg a vendelhalmiban 3 nyílhegyet találtak, tehát egyik temetőben sem a teljes nyílkészletet tették a tegezbe.⁶³

⁵⁹ RÉVÉSZ 1996a, 99.

⁶⁰ 4., 26. sírok, 1963-ban talált leletek.

⁶¹ NAGY 1890, 294; BÁLINT 1976, 140; K. VÉGH 1993, 71.

⁶² RÉVÉSZ 1996a, 169–173.

⁶³ RÉVÉSZ 1996b, 302.

A temetőtöredék talán legérdekesebb leletanyaga a 4 szablya. 1937-ben találták az elsőt a 17. sírban [6. tábla]. A sírről pontos méreteket nem tudtak venni, mivel a munkások a koponyát eltávolították. A szablya összesen 1 m hosszú volt, ebből 10 centimétert a markolatrésze adta. A penge szélességét 4 centiméternek mérték. A szablya ellenzője nem ismert, már az első leletközlés sem említi. Gömbszerűen lekerekített aljú tokos bronzkoptató tartozott hozzá, melynek egyik oldalán függőlegesen csepp alakú bevágás található. A szablyához tartozott két pajzs alakú, bronzból készült szablyafüggesztő [6. tábla 2–3]. Mindkettő felülete palmettadíszes, az egyik azonban kopottabb. A jobb állapotú függesztőn látható, hogy két egymásnak szembefordított palmetta alkotta a díszítést. Nyomokban még látszik, hogy a kiemelkedő részeket aranyozták. A függesztőfüleket bronzpánttal kapcsolták a hüvelyhez, s ide tartozott még két szablyafüggesztő hurok, melyeken famaradványokat láthatunk. Ezek közül ma már csak az egyik található meg a múzeumban, a másikról csak az 1939-es publikációban van kép. A sírban a szablyán kívül egy ezüstkarka, egy tausirosított, trapéz alakú vállas kengyel, valamint egy csikószabla s egy, már a megtaláláskor teljesen oxidálódott állapotban lévő vaslánc volt.

1955. június 15-én homokbányászásakor találtak egy sírt, melyből egy szablya apró, farostlenyomatos maradványait sikerült megmenteni.⁶⁴ Feltételezhető, hogy a bal oldalon volt ez is, mert az ezen az oldalon a bordán és a kulcscsonton is vasroztsda okozta elszíneződés volt.

A harmadik szablyát tartalmazó sírt 1955. július 15-én mosta ki az eső. Egy maturus korú férfi bal oldalán, a karcsonton és a combcsont külső oldala mellett feküdt a 76 cm hosszú szablya.⁶⁵ A markolata 5 cm hosszú volt, és sikerült megfigyelni a csónak alakú ellenzőjét is, melyet a közepén lévő lyukon keresztül húztak rá a markolatra. Két fokoszerű vége kissé a szablyahegy felé görbült. A markolat és a penge enyhe szöveget zártak be az él irányában. Nagyon rossz állapotú félköríves elrozsdásodott vaslapokat (szablyafüggesztőket) találtak még a sírban. A negyedik szablya előkerülési körülményeiről csak annyit tudunk, hogy valamikor 1955 után került a múzeumba. Visszacsukló markolatúval rendelkező, 63,8 cm hosszú, 4,5 cm széles jó megtartású szablya volt.

A honfoglalás kori szablyákról általánosságban elmondható, hogy pengéjük enyhén ívelt, alsó harmadukat kétélűre köszörülték, vagy a penge síkjából kiugró fokélel látták el.⁶⁶ A penge tövére általában csónak alakú, mindkét szárával a penge felé hajló keresztvasat húztak, melynek végei gömb alakúak voltak. Az ellenző többnyire vasból, ritkán bronzból, s még ritkábban ezüsből készült. A szablya hüvelyét fából készítették, melyet két félből állítottak össze. Aljára vas-, bronz-, kivételes esetekben arany- vagy ezüstkoptatót szereltek. Általában ezek alakja ovális. A szablya felfüggesztését függesztőfülekkel oldották meg, legtöbbször félkör alakúak voltak, s egy-két pánttal vagy

⁶⁴ TLM 57.20.13. Megszámlálhatatlanul sok töredék, melyek, ha hozzáérünk, további darabokra esnek szét.

⁶⁵ TLM 57.20.15. A leltárkönyvben 73,5 cm hosszúnak van írva.

⁶⁶ BALINT 1976, 137; FODOR 1975, 250; KÜRTI 1983, 260.

széles lemezzel kapcsolták a hüvelyhez. A méltóságjelvényként használt szablyákon ezek aranyból vagy aranyozott ezüstlemezből készültek. Érdekesség, hogy mindössze 9 olyan lelőhely van, ahol kettő vagy több szablya került elő, Vendelhalomhoz hasonlóan Kolozsvár–Zápolya utcában is 4 darab, míg 2–2 darab került elő Püspökladány, Sárrétudvari–Hízóföld, Budapest–Rákos, Eger–Szépasszonyvölgy, Marosgombás és Kál lelőhelyeken. Karoson az I. temetőben 2, a II. temetőben 8, a III. temetőben 1 szablya került elő. Érdekes megfigyelni, hogy a Budapest–Sárrétudvari vonalról a csongrádi szablyákon kívül csak keletre találunk több ilyen fegyvert tartalmazó temetőt. Lehetséges, hogy a szablyák tulajdonosaiban a közösség vezetőit fedezhetjük fel. Az aranyozott bronz szerelékű szablyát viselő személy közülük is kiemelkedhetett, elképzelhető, hogy a többi szablyás sírban az ő testőrségét fedezhetjük fel.⁶⁷

6 lószerszámot vagy ló maradványait tartalmazó sír került elő. A fentebb már tárgyalt szablyás 17. sírban trapéz alakú vállas kengyel⁶⁸ és csikószabla volt [5. tábla 1–2]. A kengyel füle lekerekített téglalap alakú, középen nyújtott téglalap alakú át-töréssel. A jobb oldali kengyelszáron tausírozás figyelhető meg, mely téglalap alakú, egymással párhuzamosan álló díszítésből áll. A talpaló és a kengyelszár találkozásánál négyzetes alakú tausírozás van, a kengyel nyakánál és a nyak alatt a vállak előtt is nyoma maradt a díszítésnek. A kengyel bal oldala rosszabb állapotú, és hiányos, a tausírozás nyoma itt nem maradt meg. Talpának kétharmada hiányzik, valamint a bal szárának a vége sincs meg. Elképzelhető, hogy ez a típusú kengyel már egy újfajta katonai kíséret felszereléséhez tartozott, mivel a vendelhalmi és a karosi II. temető 41. ugyancsak szablyával eltemetett sírján kívül leginkább az új típusú fegyverekkel (szablyamarkolatú kard, kétélű kard) került elő.⁶⁹

A 26. sírban az íjászfelszerelések mellett a bal alsólábszár végénél ló koponyája feküdt, orral nyugatra, előtte lólábcsontok és kengyelek voltak. Mire kibonthatták volna a váz lábát, a fuvarosok leszakították a sírt tartalmazó homokbánya falát, így csak töredékeket sikerült megmenteniük. Az 1938-ban talált sírban zabláról, kengyelpárról, lókoponyáról és lólábcsontokról tudunk, azonban ezek sírban való helyzetéről, formájáról, méreteiről sem rendelkezünk adattal. Ugyanekkor, de szórványként, préselt rozettát is találtak.

1957-ben Dienes István ásatása alatt a III. homokbányában munkások dúltak szét egy sírt, melyről csak az ismert, hogy „honfoglaló típusú” kengyel és egy hevedercsat voltak benne. 1963-ben rozettát talált B. Nagy Katalin, mely lószerszámdíszként szolgálhatott.

A vendelhalmi temetőt a fentiek alapján akár már a 10. század első évtizedeiben is elkezdheték használni. Erre utalnak a veretes lábbeli, a szablyák és a lovas temetkezések is. A 11. század elejétől, de legkésőbb a közepétől nem temetkeznek ebbe a temetőbe [1. táblázat].

⁶⁷ Révész 1996a, 178–185; Révész 1999, 160–163.

⁶⁸ Kovács 1986b, 204–223.

⁶⁹ Révész 1996a, 45–46.

A Csongrád környéki 118 honfoglalás kori lelőhely⁷⁰ vizsgálatokor megállapít

⁷⁰ Cserebökény–Ecseri templom (FÉK 174); Cserebökény–Ecserspuszta (FÉK 173; BÁLINT 1991, 38); Cserebökény Sárgehegyes Állami Gazdaság (FÉK 175); Csongrád ismeretlen lelőhely (FÉK 195); Csongrád ismeretlen lelőhely (FÉK 196); Csongrád ismeretlen lelőhely (TLM It.sz.: 57.20.12, 57.20.82.); Csongrád Kesköny határrész (FÉK 186); Csongrád környéke (MNM KO ltsz. 80.6.1-6); Csongrád vagy Szentes vidéke (LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 295); Csongrád–Bogárfő (BÁLINT 1991, 41); Csongrád–Bokros, Győjaidülő, Domonkos Antal földje (FÉK 95; BÁLINT 1991, 30); Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő (Deák Rókus tanyája, Szabó László földje, Busáné Muksi Erzsébet földje) (FÉK 187, 188; BÁLINT 1991, 46a); Csongrád–Ellésmonostor (PÁVAI 1992, 15; PÁVAI 1994, 455–461); Csongrád–Greskovics József földje (FÉK 193); Csongrád–Just Gyula utca 15. (FÉK 184; BÁLINT 1991, 43); Csongrád–Kádár tanya (FÉK 185; BÁLINT 1991, 44); Csongrád–Kettőshalom, Bárdos tanya (BÁLINT 1991, 45); Csongrád–Kossuth tér (LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 293); Csongrád–Laposhalom (LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 293); Csongrád–Máté Lajosné 872. sz. tanyája (FÉK 189; BÁLINT 1991, 46); Csongrád–Oláh féle szőlő (LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 293); Csongrád–Öregszőlők (LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 293); Csongrád–Peténchalom (BÁLINT 1991, 47); Csongrád–Rozsárdülő (BÁLINT 1991, 48); Csongrád–Szántó, Pogányvár (Böld, Szántói tanya, Vörös Csillag Tsz III. üzemegeység) (FÉK 183; BÁLINT 1991, 42, 49); Csongrád–Tyukász J. 429. sz. tanyája (FÉK 194; BÁLINT 1991, 50); Csongrád–Vendelhalom (Nyilas J. tanyája) (FÉK 190; BÁLINT 1991, 51); Eperjes–Csabacsüd (LŐRINCZY–SZALONTAI 1996. 274); Eperjes–Ifjú Gárda TSz 3. sz. üzemegeység (BÁLINT 1970, 63; BÁLINT 1971, 64); Eperjes–Királyság (BÁLINT 1991, 63; KJM RégAd. 296-84.); Eperjes–Nagykirályság, Ujj Sándor földje (FÉK 282; BÁLINT 1991, 64); Eperjes–Takács-tábla (Kiskirályság) (FÉK 281; BÁLINT 1991, 63); Fábianssebestyén–Kántorhalom (FÉK 307; BÁLINT 1991, 69); Fábianssebestyén–Míkecz föld (=Csárdahalom) (FÉK 306; BÁLINT 1991, 68, 70); Fábianssebestyén–Molnár F. tanya (=Templomrom, Pusztatemplom) (FÉK 308; BÁLINT 1991, 71); Fábianssebestyén–Ormok (KJM RégAd. 60-84); Fábianssebestyén–Vasút (FÉK 309; BÁLINT 1991, 72); Felgyő–Alsómajor, Homokos/Figura (BÁLINT 1991, 42c; LŐRINCZY–SZALONTAI 1993, 295); Felgyő–Gedahalom (FÉK 311–313; BÁLINT 1991, 42 a, b); Felgyő–Gressó halom (BÁLINT 1991, 42 d); Ismeretlen lelőhely (KJM 55.19.1-4.; 55.21.1.; 55.22.1.; 55.23.1.; 55.24.1-2); Ismeretlen lelőhely (KJM 55.3.1); Ismeretlen lelőhely (KJM 72.126.1-131.2); Kunszentmárton–Kökényzug (FÉK 607); Kunszentmárton–Kötön, Nagy Istvánné tanyája (FÉK 608; BÁLINT 1991, 145, 148); Kunszentmárton–Pajor Lajos földje (FÉK 609); Kunszentmárton–Peterszög (FÉK 611); Magyartés (FÉK 631; BÁLINT 1991, 238, 295); Magyartés (KJM 75.71.1-15); Magyartés–Zalota, Gyarmati J. földje (KJM 57.48.1-2); Magyartés–Zalota, Magaspart (FÉK 629; BÁLINT 1991 154 a, b, c, 295; KJM 57.47.1.; 57.48.1-2.; 57.49.1-6); Magyartés–Zalota, Vecseri M. földje (FÉK 630; BÁLINT 154b); Nagymágocs–Bojártelek (KJM RégAd. 105-104, 107-84, 125-84, 126–84); Nagymágocs–Homokbánya (FÉK 720–722); Nagymágocs–Kastélykert (KJM RégAd. 121-84, 338–86; KJM ltsz.: 72.133.1-3); Nagymágocs–Papp tanya (KJM RégAd. 338-86; KJM 72.136.1., 72.137.1., 72.138.3); Szegvár (FÉK 969); Szegvár–Cickazug (FÉK 963; BÁLINT 1991, 252); Szegvár–Erdei F. u. 50–52. (FÉK 964; BÁLINT 1991, 251); Szegvár–Kőrögszentgyörgy (CSALOG 1964, 17–18); Szegvár–Kőrógytorok (FÉK 965; BÁLINT 1991, 253); Szegvár–Oromdűlő (LŐRINCZY 1986, 45; LŐRINCZY 1991; LŐRINCZY 1992, 81); Szegvár–Oromdűlő, Boros-féle homokbánya (FÉK 966; BÁLINT 1991, 254); Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje, Purger János tanyája (FÉK 967; BÁLINT 1991, 255); Szegvár–Sáphalom (FÉK 968; BÁLINT 1991, 256); Szegvár–Szőlőkalja (KJM 81.1.1.-81.5.40); Szentes környéke, szórvány (BÁLINT 1991, 298); Szentes környéke, szórvány (FÉK 1029); Szentes környéke, szórvány (FÉK 1030); Szentes környéke, szórvány (FÉK 1031); Szentes környéke, szórvány (FÉK 1033); Szentes környéke, szórvány (FÉK 1034); Szentes környéke, szórvány (FÉK 455, 1032); Szentes–Berekhát, Tetemhalom (VÖRÖS 1987, 85., KJM GyN 95., 115); Szentes–Borbásföld (BÁLINT 1991, 259; RÉVÉSZ 1996, 299–336); Szentes–Bökény, Tűzköves (BÁLINT 1991, 260; KJM 57.6.1-3); Szentes–Bökény, Tűzköves (BÁLINT 1991, 260; KJM 57.9.3., SZÉLL 1942, 129.); Szentes–Derekegyházi oldal 116. sz. föld (=Iskola) (FÉK 1004, 1005; BÁLINT 1991, 262–263; KJM 57.11.1-2.); Szentes–Derekegyházi oldal 129. Berényi B. tanya (FÉK 1003; BÁLINT 1991, 261; CSALLANY 1941, 182–186; KJM 55.14.1-5., 55.20.1., 55.26.1-18.,

hatjuk, hogy 67 lelőhelyről¹⁷¹ láttak karikaékszerek napvilágot. Legáltalánosabb típu-

57.10.1-58., 82.4.1-4., KJM RégAd. 55-84/5; MNM RégAd. 116.D.III.; MFM RégAd. 94-76); Szentes–Donáttorma (KJM RégAd. 131.84; 191-84/2; 295-85/96); Szentes–Felsőcsordajárás, Repülőtér (CSALLÁNY 1936, 14); Szentes–Ficsorhalom (FÉK 1006; BÁLINT 1991, 264); Szentes–Hármashalom (BÁLINT 1991, 265); Szentes–Hékéd (FÉK 1008; BÁLINT 1991, 266); Szentes–Ilonapart (FÉK 1026; BÁLINT 1991, 292); Szentes–Jakor–Kettőshalom (=Kunszentmárton–Jakor–Kettőshalom) (FÉK 604; KJM 57.16.1-4., 1937/6-7., 1938/265); Szentes–Jakorpart Libahalom (=Szentes–Nagytőke, Jámborhalom, Szabó I. földje; Szentes–Nagytőke, Libahalom, Szabó I. földje) (FÉK 729, 730; BÁLINT 1991, 275); Szentes–Kaján, Dallos Sz. földje és Bartha J. földje (FÉK 1009; BÁLINT 1991, 267, 268; KJM RégAd. 311-85., 312-85., KJM 57.17.1-4., KJM 57.18.1-3); Szentes–Kaján, Kettőshalom Barák J. földje (FÉK 1010; BÁLINT 1991, 269; KJM ltsz.: 57.19.1); Szentes–Kaján, Köveshalom (MNM RégAd. IV. 1960/159); Szentes–Kistőke, Dinnyéshalom (FÉK 1011; BÁLINT 1991, 270); Szentes–Kistőke, Kürthy földje (FÉK 1012; BÁLINT 1991, 271); Szentes–Kistőke, Libahalom (=Szentes–Liba–Jámborhalom) (FÉK 1013, 1015); Szentes–Kistőke, Székhat, Búza P. 222. tanya (=Szentes–Székhat) (FÉK 1014; BÁLINT 1991, 272, 296 a; SZÉLL 1942, 132, KJM RégAd. 171-84); Szentes–Kossuth u. 38/A. (FÉK 1016; BÁLINT 1991, 273; KJM RégAd 198-84, KJM 57.21.1-19); Szentes–Kökényzug, Jakor I. sz. Molnár Ignác földje (=Kunszentmárton–Kökényzug (Jakor), Molnár Sándor földje) (FÉK 605; BÁLINT 1991, 146; KJM 57.22.1-64., 57.23.1-2); Szentes–Kökényzug, Köröspart (FÉK 606; BÁLINT 1991, 147, 297); Szentes–Kunszentmártoni u. (=Szentes–Nagytőke, Jámborhalom) (FÉK 730; BÁLINT 1991, 296; KJM 55.28.1., 55.29.1-4., 55.25.1., 55.33.1., 55.34.1., 82.2.1-2); Szentes–Nagyhegy, Bartha János szőlője (=Szentes–Kispatéi út) (FÉK 1017; BÁLINT 1991, 281); Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje (=Szentes–Nagyhegy, Nagypatéi u.) (FÉK 1018; BÁLINT 1991, 282); Szentes–Nagyhegy, Bogyó Jánosné földje (FÉK 1019; BÁLINT 1991, 283); Szentes–Nagyhegy, Bugyi Antalné földje (BÁLINT 1991, 284); Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje (=Szentes–Nagyhegy, Gyarmati I. szőlője) (FÉK 1020; BÁLINT 1991, 280, 285, 290; KJM 55.16.1-49., 57.28.1-70); Szentes–Nagyhegy, Musa J. földje (FÉK 1021); Szentes–Nagyhegy, Szórvány (FÉK 1023; BÁLINT 1991, 287.); Szentes–Nagyhegy, Szórvány (FÉK 1024; BÁLINT 1991, 288.); Szentes–Nagyhegy, Szórvány (FÉK 1024?); Szentes–Nagyhegy, Szórvány (FÉK 1025); Szentes–Nagyhegy, Vekerpart (FÉK 1022; BÁLINT 1991, 286); Szentes–Nagytőke, Jámborhalom (=Szentes–Nagytőke, Halász Szabó Zsigmond földje; Szentes–Nagytőke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytőke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytőke, Jámborhalom (Libahalom); Nagytőke–Jámborhalom (Libahalom); Szentes–Nagytőke 9., Jánoshalom (Kunszentmárton) (FÉK 727, 728; BÁLINT 1991, 274, 276, 277, 278); Szentes–Nagytőke–Szászhalom (KJM RégAd. 148-84., KJM 89.12.1); Szentes–Szentlászló (KJM RégAd. 175-84); Szentes–Lapító, Tőke (BÁLINT 1991, 291); Szentes–Szentlászló, Kánvási S. földje (FÉK 1027; BÁLINT 1991, 294); Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje (FÉK 1028; BÁLINT 1991, 293); Szentes–Tűzköves (=Szentes–Bökény, Tűzköves) (KJM 57.6.1-3); Szentes–Vekerpart (KJM 72.135.1-2).

⁷¹ Cserebökény–Ecseri templom; Cserebökény–Ecserspuszta; Cserebökény–Sárgahegyes Állami Gazdaság; Csongrád ismeretlen lelőhely; Csongrád–Kesköny határ rész; Csongrád környéke; Csongrád–Bogárgó; Csongrád vagy Szentes vidéke; Csongrád–Bokros, Gyóajdülő Domonkos Antal földje; Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Ellésmonostor; Csongrád–Greskovics József földje; Csongrád–Just Gyula utca 15.; Csongrád–Kádár tanya; Csongrád–Kettőshalom, Bárdos tanya; Csongrád–Máté Lajosné 872. sz. tanya; Csongrád–Oláh féle szőlő; Csongrád–Öregszőlők; Csongrád–Petencsalom; Csongrád–Rozsárdűlő; Csongrád–Szántó, Pogányvár; Csongrád–Vendelhalom; Eperjes–Ifjú Gárda Tsz 3. sz. üzemegység; Eperjes–Nagykirályság, Ujj Sándor földje; Eperjes–Takács-tábla; Fábiansbestyén–Kántorhalom; Fábiansbestyén–Mikecz föld; Fábiansbestyén–Molnár F. tanya; Fábiansbestyén–Órmok; Fábiansbestyén–Vasút; Felgyő–Alsómajor, Homokos; Felgyő–Gedahalom; Felgyő–Gressó halom; Ismeretlen lelőhely; Kunszentmárton–Kökényzug; Kunszentmárton–Kötön, Kunszentmárton–Pajor Lajos földje; Kunszentmárton–Péterszőg; Magyartés; Magyartés–Zalota Gyarmati J. földje; Magyartés–Zalota, Magaspart; Magyartés–Zalota, Vecseri M. földje; Nagy Istvánné tanya;

szuk a sima, nyitott karika, de nagy számban fordulnak elő S-végű és pödrött karikák is. Fülbevalót már csak 28 helyről⁷² ismerünk, ezek között is akad azonban olyan, melyet csak fenntartással fogadhatunk el, hiszen a publikációban „fülkarika” szerepel. 5–5 darab gömbsor-, illetve gyöngysorc süngös található közöttük. Nyakperecek közül a fonottból⁷³ 3, sodrottból⁷⁴ 15 darabot gyűjtöttem össze. Összesen 22 lelőhelyen található nyakperec.⁷⁵ Karperecek különböző variánsait (nyitott, négyzetes átmeteszettű, zárt állatfejes, nyitott állatfejes, csavart, lemez, pödrött végű stb.) ezzel

Nagymágocs–Bojártelek; Nagymágocs–Homokbánya; Nagymágocs–Kastélykert; Nagymágocs–Papp tanya; Nagytőke–Jámborhalom; Szegvár–Cickazug; Szegvár–Erdei F. u. 50–52.; Szegvár–Kórogy-szentgyörgy; Szegvár–Kórogytorok; Szegvár–Oromdűlő, Boros-féle homokbánya; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje; Szegvár–Oromdűlő; Szegvár–Sáphalom; Szegvár–Szőlőkalja; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Berekhát, Tetemhalom; Szentes–Borbásföld; Szentes–Bökény, Tűzköves; Szentes–Derekegyházi oldal 116. sz. föld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Donáttornya; Szentes–Ficsorhalom; Szentes–Hármashalom; Szentes–Hékéd; Szentes–Ilonapart; Szentes–Jaksor–Kettőshalom; Szentes–Jaksorpart, Libahalom; Szentes–Kaján, Dallos Sz. földje és Bartha J. földje; Szentes–Kaján, Kettőshalom Barák J. földje; Szentes–Kaján, Köveshalom; Szentes–Kistőke, Dinnyéshalom; Szentes–Kistőke, Kürthy földje; Szentes–Kistőke, Libahalom; Szentes–Kistőke, Székhát, Búza P. 222. tanya; Szentes–Kossuth u. 38/A.; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz. Molnár Ignác földje; Szentes–Kökényzug, Köröspart; Szentes–Kökényzug; Szentes–Kucori; Szentes–Kunszentmártoni u.; Szentes–Nagyhegy, Bartha János szőlője; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Bogdy Jánosné földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyőke 9., Jánoshalom; Szentes–Nagyőke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagyőke, Jámborhalom; Szentes–Nagyőke, Jámborhalom; Szentes–Nagyőke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagyőke, Libahalom, Szabó I. földje; Szentes–Nagyőke–Szászhalom; Szentes–Szentlászló, Kánvási S. földje; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje; Szentes–Tűzköves; Szentes–Vekerpart.

⁷² Csongrád ismeretlen lelőhely; Csongrád vagy Szentes vidéke; Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Laposhalom; Csongrád–Oláh féle szőlő; Eperjes–Takács-tábla; Fábiansbestyén–Kántorhalom; Felgyő–Alsómajor, Homokos; Felgyő–Gressó halom; Ismeretlen lelőhely; Kunszentmárton–Kötön, Nagy Istvánné tanyája; Nagytőke–Jámborhalom; Szegvár–Erdei F. u. 50–52.; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Felsőcsordajárás, Repülőtér; Szentes–Jaksorpart, Libahalom; Szentes–Kistőke, Libahalom; Szentes–Kossuth u. 38/A.; Szentes–Nagyhegy, Bartha János szőlője; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyhegy, Musa J. földje; Szentes–Nagyhegy, szórvány; Szentes–Nagyőke 9., Jánoshalom; Szentes–Nagyőke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagyőke, Jámborhalom; Szentes–Nagyőke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagyőke, Jámborhalom; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁷³ Csongrád–Greskovics József földje; Csongrád–Szántó, Pogányvár; Szegvár–Oromdűlő.

⁷⁴ Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Just Gyula utca 15.; Fábiansbestyén–Mikecz föld; Fábiansbestyén–Molnár F. tanya; Felgyő–Gedahalom; Magyartés; Magyartés–Zalota, Magaspart; Nagytőke–Jámborhalom; Szegvár–Cickazug; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Ficsorhalom; Szentes–Kaján, Kettőshalom Barák J. földje; Szentes–Lapistó, Tőke; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyőke, Jánoshalom; Szentes–Nagyőke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagyőke, Jámborhalom; Szentes–Nagyőke, Jámborhalom; Szentes–Nagyőke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁷⁵ A fentiekén kívül Csongrád–Oláh-féle szőlő; Kunszentmárton–Kötön, Nagy Istvánné tanyája, Szegvár–Erdei F. u. 50–52.; Szentes–Jaksorpart, Libahalom.

szemben 46 helyről ismerünk⁷⁶ (összesen 82 darabot); gyűrű pedig 30 lelőhelyen⁷⁷ került elő. Felgyő–Csizmadia földön a vendelhalmihoz hasonló pajzs alakúan kiszélesedő fejű gyűrű madarábrázolással látott napvilágot, tehát legközelebbi párhuzamának ez tekinthető.

Ruhadíszek közül legnagyobb számban a kéttágú csüngős vereteket kell megemlíteni, hiszen 21 környékbeli lelőhelyen⁷⁸ találtak ilyen tárgyakat, préselt kerek veretet pedig 18 lelőhelyről.⁷⁹ A kéttágú csüngős veretekkel ellentétben rombusz alakú ruhadí-

⁷⁶ Cserebökény–Ecserspuszta; Csongrád ismeretlen lelőhely; Csongrád környéke; Csongrád–Tyukász J. 429. sz. tanyája; Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Just Gyula utca 15.; Csongrád–Oláh-féle szőlő; Csongrád–Vendelhalom; Eperjes–Takács-tábla; Fábiánsebestyén–Mikecz föld; Fábiánsebestyén–Molnár F. tanya; Felgyő–Alsómajor, Homokos; Felgyő–Gedahalom; Felgyő–Gressó halom; Hevesi Vincze/Rác Antal földje, Purger János tanyája; Ismeretlen lelőhely; Kunszentmárton Kötön, Nagy Istvánné tanyája. Magyartés; Magyartés–Zalota, Magaspart; Szegvár–Cickazug; Szegvár–Oromdűlő, Szegvár–Oromdűlő; Szegvár–Sáphalom; Szegvár–Szőlőkajla; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Ficsorhalom; Szentes–Jaksorpart Libahalom; Szentes–Kistőke, Libahalom; Szentes–Kistőke, Székhát, Búza P. 222. tanya; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz. Molnár Ignác földje; Szentes–Kunszentmártoni u.; Szentes–Lapistó, Tőke; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Bogyo Jánosné földje; Szentes–Nagyhegy, Bugyi Antalné földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyhegy, Szórvány; Szentes–Nagyhegy, szórvány; Szentes–Nagyhegy, Vekerpart; Szentes–Nagytóke 9. Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Nagytóke–Jámborhalom; Szentes–Szentlászló, Kánvási S. földje; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁷⁷ Cserebökény Ecserspuszta; Csongrád környéke; Csongrád–Bogárzó; Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Greskovics József földje; Csongrád–Just Gyula utca 15.; Csongrád–Kádár tanya; Csongrád–Kettőshalom Bárdos tanya; Csongrád–Máté Lajosné 872. sz. tanyája; Csongrád–Vendelhalom; Felgyő–Gedahalom; Ismeretlen lelőhelyű leletek; Nagymágocs–Homokbánya; Szegvár; Szegvár–Erdei F. u. 50–52.; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rác Antal földje, Purger János tanyája; Szegvár–Oromdűlő; Eperjes–Nagykirályság Ujj Sándor földje; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Berekhát, Temelhalom; Szentes–Jaksor–Kettőshalom; Szentes–Kistőke, Kürthy földje; Szentes–Kistőke, Libahalom; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz. Molnár Ignác földje; Szentes–Lapistó, Tőke; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagytóke 9. Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Nagytóke–Jámborhalom; Szentes–Szentlászló, Kánvási S. földje; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁷⁸ Csongrád–Bokros, Győjaidűlő Domonkos Antal földje; Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Vendelhalom; Eperjes–Takács-tábla; Felgyő–Gedahalom; Ismeretlen lelőhelyű leletek; Nagymágocs–Homokbánya; Nagytóke–Jámborhalom; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rác Antal földje, Purger János tanyája; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129. Berényi B. tanya; Szentes–Kistőke, Kürthy földje; Szentes–Kistőke, Libahalom; Szentes–Lapistó, Tőke; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Bogyo Jánosné földje; Szentes–Nagyhegy, szórvány; Szentes–Nagyhegy, Vekerpart; Szentes–Nagytóke 9. Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje.

⁷⁹ Csongrád ismeretlen lelőhely; Felgyő–Gedahalom; Hevesi Vincze/Rác Antal földje, Purger János tanyája; Ismeretlen lelőhelyű leletek; Magyartés; Nagymágocs–Homokbánya; Nagytóke–Jámborhalom; Szegvár–Oromdűlő, Szegvár–Oromdűlő; Szegvár–Szőlőkajla; Eperjes–Takács-tábla; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz., Molnár Ignác földje; Szentes–

szekrő⁸⁰ csak 7 esetben van tudomásunk. „Rozettás ruhadisz⁷” 6 lelőhelyen⁸¹ találtak. Összesen 38 lelőhelyen⁸² találtak olyan tárgyat, melyet ruhadiszként használhattak.

Veretes díszítésű lábbelije a vendelhalmi asszonyon kívül a szentes–borbásföldi hölgynek volt. Az eddig megfigyelt veretes díszítésű lábbelikhez hasonlóan itt sem mutatható ki hasonlóság a veretek elhelyezkedése között.

Fegyverzetre 20 lelőhelyről⁸³ van adatunk. Ezek megoszlása a következő: 18 helyről ismerünk íjászfelszerelésre utaló tárgyakat (nyíl, tegezmaradvány),⁸⁴ 5 szablyáról rendelkezünk információval,⁸⁵ 1 helyről szablyamarkolatú kard,⁸⁶ 3 helyről kétélű kard,⁸⁷ 1 helyről lándzsa került elő,⁸⁸ valamint 2 lelőhelyről fokost és baltát is

Nagyhegy, Bartha János szőlője; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Bogyó Jánosné földje; Szentes–Nagyhegy, Bugyi Antalné földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagytóke 9., Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁸⁰ Eperjes–Takács-tábla; Felgyő–Gedahalom; Magyartés; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Nagyhegy, Bartha János szőlője; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje.

⁸¹ Csongrád–Vendelhalom; Magyartés; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz., Molnár Ignác földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje.

⁸² További lelőhelyek: Csongrád környéke; Kunszentmárton–Kökényzug; Szegvár–Erdei F. u. 50–52.; Szegvár–Sáphalom; Szentes–Jaksorpart–Libahalom; Szentes–Kaján, Dallos Sz. földje és Bartha J. földje; Szentes–Kossuth u. 38/A. ; Szentes–Nagytóke, Libahalom, Szabó I. földje); Szentes–Szentlászló, Kánvási S. földje.

⁸³ Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Petenthalom; Csongrád–Vendelhalom; Eperjes–Ifjú Gárda Tsz 3. sz. üzemegeység; Felgyő–Alsómajor, Homokos; Felgyő–Gedahalom; Ismeretlen lelőhely; Magyartés; Nagymágocs–Homokbánya; Nagytóke–Jámborhalom; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje, Purger János tanyája; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Kossuth u. 38/A.; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz., Molnár Ignác földje; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyhegy, Vekerpart; Szentes–Nagytóke 9., Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁸⁴ Csongrád–Bukrospart–Mámai dűlő; Csongrád–Petenthalom; Csongrád–Vendelhalom; Eperjes–Ifjú Gárda Tsz 3. sz. üzemegeység; Felgyő–Gedahalom; Magyartés; Nagymágocs–Homokbánya; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje, Purger János tanyája; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Kossuth u. 38/A.; Szentes–Kökényzug, Jaksor I. sz., Molnár Ignác földje; Szentes–Nagyhegy, Berényi Lajos földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyhegy, Vekerpart; Szentes–Nagytóke 9. Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Jámborhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁸⁵ Csongrád–Vendelhalom; Ismeretlen lelőhely; Nagymágocs–Homokbánya; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje, Purger János tanyája; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁸⁶ Szentes–Szentlászló, Tárkány Szűcs Imre földje.

⁸⁷ Felgyő–Alsómajor, Homokos; Felgyő–Gedahalom, szórvány.

⁸⁸ Felgyő–Alsómajor, Homokos.

ismerünk.⁸⁹ Tehát a katonai kíséret Északkelet-Magyarországon használt és az új típusú kíséret fegyverei is megtalálhatók ezen a területen. Ezt támasztják alá a lovas sírokban előkerült trapéz alakú vállas kengyelek is, melyek egyik legszebb példánya a vendelhalmi temetőben került elő. Kengyelt 21,⁹⁰ zablát 18 lelőhelyről⁹¹ ismerünk. Kengyelek közül 9 körte- és 8 trapéz alakúról van tudomásunk, a zablák közül a csikózabla volt a legelterjedtebb, ugyanis 13 darab látott napvilágot, míg oldalpálcásból csupán 4.

A Vendelhalom tágabb környezetében lévő lelőhelyeket figyelembe véve úgy gondolom, hogy a vizsgált temető a fegyverek (azon belül is a szablyák) magas számában emelkedik ki a közeli temetők közül. Terjedelmi okok miatt csak a fegyverek ilyen nemű vizsgálatára van lehetőségem. Összegyűjtöttem a fegyveres sírokat tartalmazó lelőhelyeket, és térképre vetítettem [1. tábla 2].

A térkép alapján láthatjuk, hogy íjászfelszerelést tartalmaz a legtöbb temető (összesen 14 lelőhely), ez is igazolhatja azt, hogy a vendelhalmi temetkezések már a 10. század elején elkezdődtek, hiszen ez a típusú fegyver a Felső-Tisza-vidékről ismert katonai kíséret egyik eszköze is volt. Az összes fegyvert tartalmazó lelőhelyet térképre vetítve feltűnhet, hogy Szentes–Szentlászló, Tárkány Szücs Sándor földjén többféle fegyver is előfordult. Elképzelhető, hogy az ide temetkező népesség is hasonló stratégiai szerepet töltött be, mint a vendelhalmi közösség. A temetőkben fegyveres harcosok megoszlása a következő:

Csongrád–Vendelhalom: 47 sírból 11 fegyveres

Szentes–Szentlászló, Tárkány Szücs Sándor földje: 110 sírból 12 fegyveres

Szentes–Borbásföld: 20 sírból 7 íjász

Szentes–Nagyhegy, Berényi László földje: 30 sírból 2 íjász

Szentes–Nagytóke, Jámorhalom: 45 sírból 3 íjász

Szentes–Kökényzug Jaksor, Molnár Ignác földje: 18 sírből 2 íjász

⁸⁹ Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szücs Imre földje.

⁹⁰ Csongrád ismeretlen lelőhely; Csongrád–Laposhalom; Csongrád–Petenchalom; Csongrád–Rozsárdűlő; Csongrád–Vendelhalom; Fábiansebestyén–Mikecz föld; Fábiansebestyén–Vasút; Felgyő–Alsómajor, Homokos; Ismeretlen lelőhelyű leletek; Kunszentmárton–Kötön, Nagy Istvánné tanyája; Nagytóke–Jámorhalom; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje, Purger János tanyája; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Jaksorpart, Libahalom; Szentes–Kossuth u. 38/A.; Szentes–Kökényzug, Jaksor 1. sz., Molnár Ignác földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyhegy, Vekerpart; Szentes–Nagytóke 9. Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Jámorhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámorhalom Libahalom; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szücs Imre földje.

⁹¹ Csongrád–Laposhalom; Csongrád–Vendelhalom; Eperjes–Takács-tábl; Felgyő–Alsómajor, Homokos; Ismeretlen lelőhely; Kunszentmárton–Kötön, Nagy Istvánné tanyája; Nagymágocs–Homokbánya; Szegvár–Oromdűlő, Hevesi Vincze/Rácz Antal földje, Purger János tanyája; Szentes környéke, szórvány; Szentes–Borbásföld; Szentes–Derekegyházi oldal 129., Berényi B. tanya; Szentes–Kossuth u. 38/A.; Szentes–Kökényzug, Jaksor 1. sz., Molnár Ignác földje; Szentes–Nagyhegy, Gyarmati Sándor földje; Szentes–Nagyhegy, Vekerpart; Szentes–Nagytóke 9., Jánoshalom; Szentes–Nagytóke, Jámorhalom; Szentes–Nagytóke, Kiss Balázs Györgyné földje; Szentes–Nagytóke, Homokbánya, Némediné földje; Szentes–Nagytóke, Jámorhalom; Szentes–Szentlászló, Tárkány Szücs Imre földje.

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy nemcsak a Tárkány-féle föld jöhet szóba, hanem Szentés–Borbásföld is, hiszen ott az összes sírhoz képest nagy számban vannak jelen a fegyveresek.

5. Összegzés

A vendelhalmi temetőt a többi környékbeli temetővel összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a női temetkezéseknél a kéttagú csüngős veretek a környéken általánosnak mondhatók, s a temetőből előkerült 1 darab ilyen tárgy semmivel sem lóg ki ebből a körből. Érdekesebb a veretes lábbeli, hiszen az 1996-ig gyűjtött 38 ilyen lelet közül kettő is a vizsgált területen található, s mindkettő díszítését sikerült pontosan dokumentálni. A vendelhalmi 4 szablya mellett Nagymágoacson a község határában lócsontokkal, íjászfelszereléssel és övveretekkel került elő egy szablya. Csongrádon a 17. sírról ismert a legtöbb információ, itt zabla és kengyel került elő, Párducz Mihály és Tari László nem említenek lócsontokat. Igaz itt övveretek sem kerültek elő, de mindenképpen ki kell emelni a szablya aranyozott bronzfüggesztőit. Tehát mindkét szablyával eltemetett férfi fontos szerepet játszhatott a saját közösségének életében. Elképzelhető, hogy egy előkelőbb csoport kezdhette meg a halmon a temetkezését, erre utal a veretes csizma, illetve az aranyozott bronzszerelékű szablya előkerülése is. A további sírok leletanyagában megtaláljuk a katonáskodó réteget (további szablyák, íjászfelszerelés), néhány női temetkezésben figyelhetünk meg ruhadiszeket, de előfordulnak egyszerű karikaékszerekkel vagy melléklet nélkül eltemetett halottak is. Messzemenő következtetések levonására nem törekedhetek a temető töredékessége miatt, hiszen lehet, hogy további gazdag mellékletanyagú sírokat semmisítettek meg az évek során, de az is előfordulhat, hogy az előkerült veretes csizmát és szablyát tartalmazó sírok voltak a temető „leggazdagabbjai,” s a szerencsének köszönhetően pont ezek kerültek napvilágra.

A vendelhalmi temető töredékessége és nagyfokú bolygatottsága miatt időben való elhelyezése is bizonytalan, hiszen nem áll rendelkezésünkre az összes sír leletanyaga, illetve nem tudjuk, hogy a temető összegészének hány százaléka a megtalált körülbelül 47 sír. A sírokban fellelt mellékletek alapján összesen 20 sírt lehetett valamilyen szinten a 10–11. században elhelyezni. Ez a feltételezhető 47 sírnak 42,5%-a, mely felhívja a figyelmünket a keltezés óvatosságára. A 10. századon belül 10 sírt tudunk jobban időhöz kötni (17., 26., 28., 29., 38., 39., 1938-ban talált sírok, 1955 júniusában, 1955 júliusában és 1955 után a múzeumba került sírok). 5 sírban olyan tárgyakat találtak, melyek az egész 10. században használatban voltak, így a századon belüli elhelyezésük nem lehetséges (39. sír, 1938-ban talált sír, 1955 júniusában talált sír, 1955 júliusában talált sír, 1955 után a múzeumba került sírok). A 10. század második negyede és a század vége között a 28. és 29. sírban fekvő egyéneket temethették el. További 10 sír leletanyaga a 10–11. századra tehető, azonban ettől szűkebb időtartamra nem tudjuk keltezni őket. Ahogy már korábban is kifejtettem, a temetőt már a 10. század elején megnyitották, s egészen a 11. század közepéig temetkezettek oda.

IRODALOM

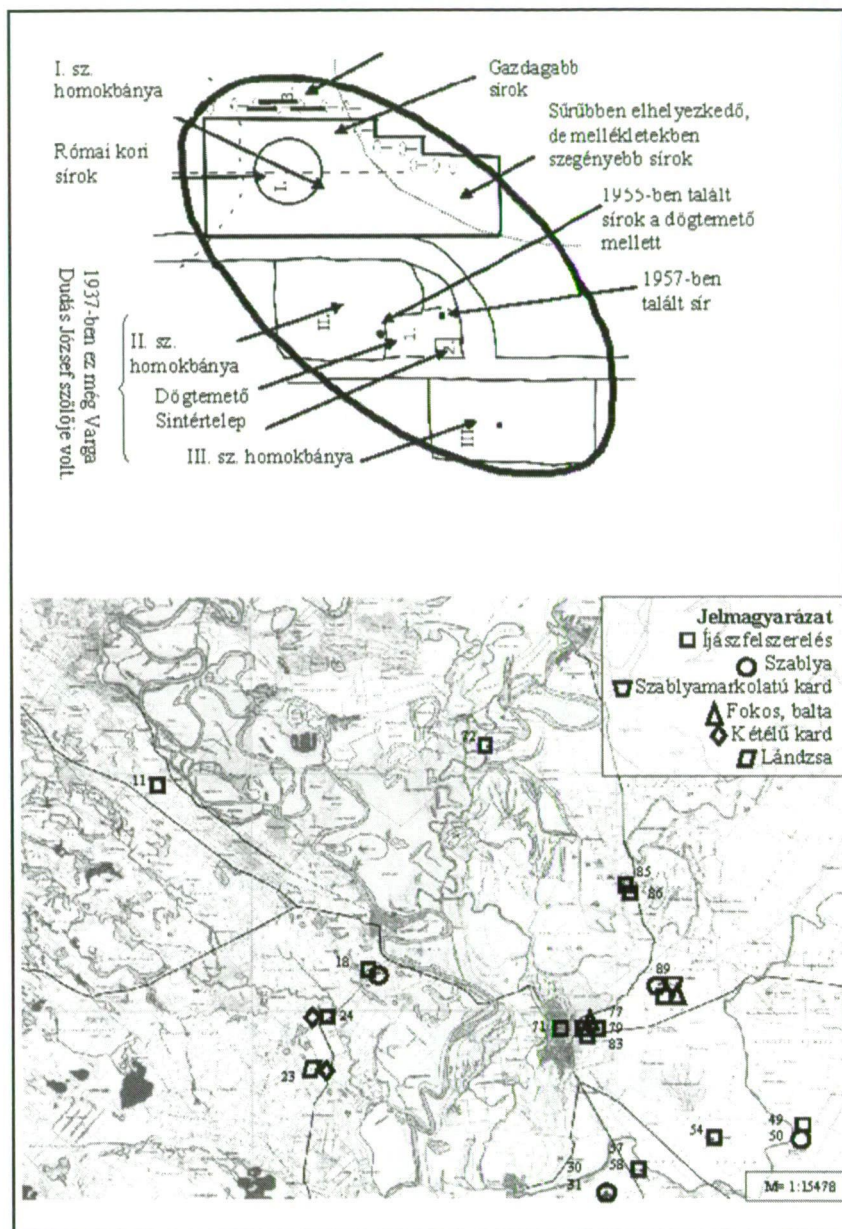
- BÁLINT 1970 = Bálint Cs.: Eperjes, Ifjú Gárda TSz központja. *RégFüz* 23 (1971), 63.
- BÁLINT 1971 = Bálint Cs.: Eperjes-Ifjú Gárda TSz. *RégFüz* 24 (1970), 64.
- BÁLINT 1976 = Bálint Cs.: A honfoglalás kor. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba*. I. Szerk.: Hajdú P.–Kristó Gy.–Róna-Tas A. Budapest 1976, 121–164.
- BÁLINT 1991 = Bálint, Cs.: *Süüdungarn im 10. Jahrhundert*. [StudArch 11.] Budapest 1991.
- BENDE–LÖRINCZY 1998 = Bende L.–Lőrinczy G.: A szegvár-oromdűlői 10–11. századi temető. *MFME–StudArch* 3 (1997), 201–286.
- CSALLÁNY 1941 = Csallány G.: Újabb honfoglaláskori leletek Szentes környékéről. *FolArch* 3–4 (1941), 182–189.
- CSALOG 1964 = Csalog J.: Szentes–Ilonapart. *RégFüz* 16 (1964), 17–18.
- FÉK = Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás-és kora Árpád-kori sírleletei*. [Régészeti Tanulmányok 2.] Budapest 1962.
- FETTICH 1931 = Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112.
- FODOR 1975 = Fodor I.: *Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás*. Budapest 1975.
- K. VÉGH 1993 = K. Végh K.: A kistokaji honfoglalás kori temető. *HOMÉ* 30–31 (1993), 53–103.
- KESZI 1999 = Keszi T.: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma és madarábrázolással. In: *A Népvándorláskor fiatal kutatói 8. találkozásának előadásai*. Szerk.: S. Perémi Á. Veszprém 1999, 133–148.
- KOVÁCS 1986a = Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet. *ComArchHung* (1986), 93–121.
- KOVÁCS 1986b = Kovács, L.: Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. *ActaArchHung* 38 (1986), 195–225.
- KOVÁCS 1994 = Kovács L.: *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs*. [VAH 6.] Budapest 1994.
- KÖHEGYI 1980 = Köhegyi M.: Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Madaras. *ActaArchHung* 32 (1980), 206–239.
- KÜRTI 1983 = Kürti B.: Honfoglalás, megtelepedés, államalapítás. In: *Szeged története I. A kezdetektől 1968-ig*. Szerk.: Kristó Gy. Szeged 1983, 221–271.
- LANGÓ 2000a = Langó P.: Megjegyzések a 10–11. századi huzal- és sodrott karperecek kronológiájáról. *JAMÉ* 42 (2000), 33–57.
- LANGÓ 2000b = Langó P.: Honfoglaláskori temetők Szarvas területén. *MFME–StudArch* 6 (2000), 287–348.
- LÖRINCZY–SZALONTAI 1993 = Lőrinczy G.–Szalontai Cs.: Újabb régészeti adatok Csongrád megye területének 6–11. századi településtörténetéhez I. *HOMÉ* 30–31 (1993), 280–320.

- MESTERHÁZY 1965 = Mesterházy K.: Az S-végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. *DME* 1962–1964 (1965), 95–119.
- NAGY 1890 = Nagy G.: A magyar középkori fegyverzetről. *ArchÉrt* 10 (1890), 289–301.
- PÁRDU CZ–TARY 1939 = Párducz M.–Tary L.: A Csongrád–Vendelhalmi honfoglaláskori lelet. *FolArch* 1–2 (1939), 189–196.
- RÉVÉSZ 1996a = Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők: Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék 10. századi történetéhez.* [Magyarország Honfoglalás Kori és Kora Árpád-kori Sírleletei 1.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996b = Révész L.: Honfoglalás kori temető Szentes-Borbásföldön (Szabó János Győző ásatása nyomán). *MFME–StudArch* 2 (1996), 299–336.
- RÉVÉSZ 1999 = Révész L.: *Emlékezetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában.* Budapest 1999.
- RÉVÉSZ 2008 = Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői.* [Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 5.] Budapest 2008.
- SZABÓ 1980 = Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. *EMÉ* 16–17 (1978–1979), 45–136.
- SZÉLL 1942 = Széll Márta: Elpusztult falvak, XI–XII. századi régészeti leletek Szentes határában. *Dolg* 18 (1942), 128–124.
- SZÖKE 1962 = Szöke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* [Régészeti Tanulmányok 1.] Budapest 1962.
- VÖRÖS 1987 = Vörös Gabriella: Szentes–Berekhát „Tetemhalom”. *RégFüz* 40. (1987), 85.

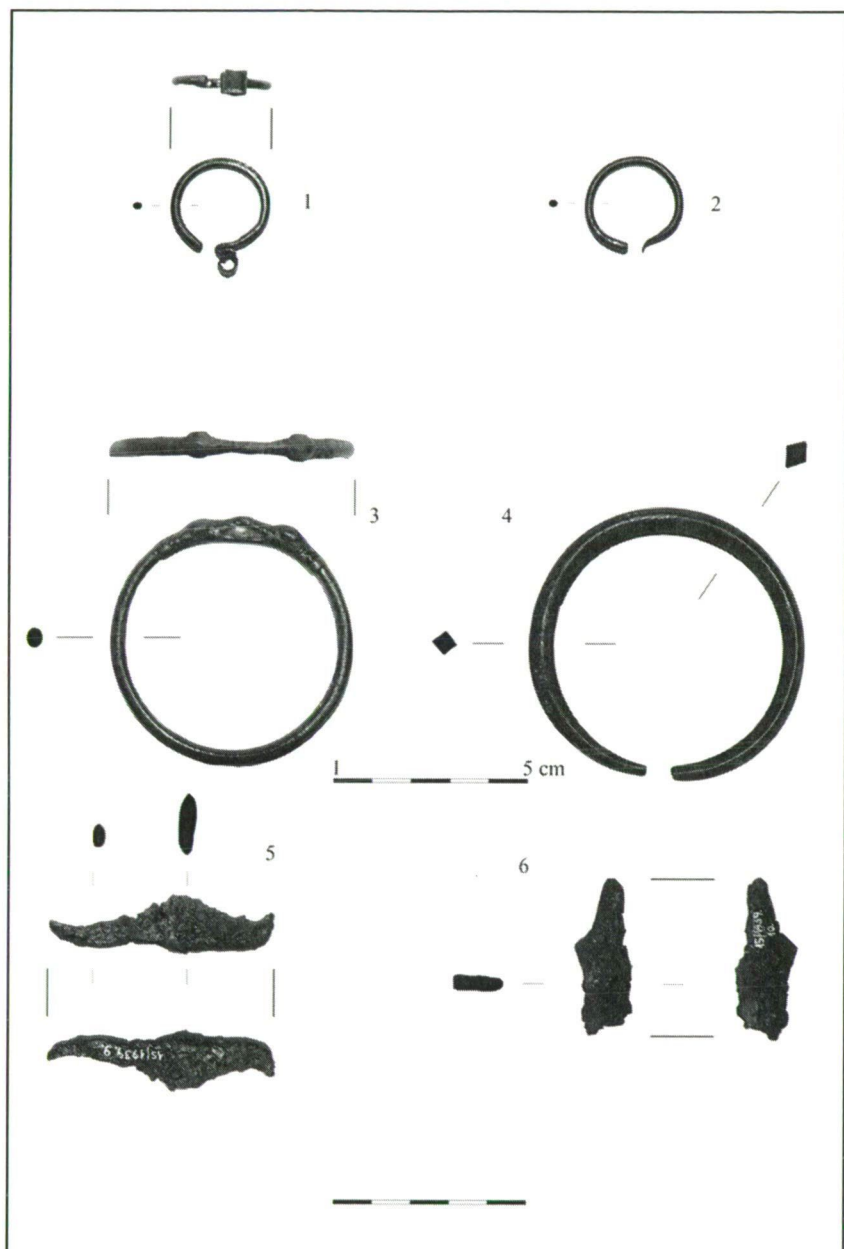
The cemetery of Csongrád–Vendelhalom from the 10–11th century

More than seventy years were the first artifacts came to sunshine from the cemetery of Csongrád–Vendelhalom. In 1937, from a field which was used for sand mining in the southern Hungarian county of Csongrád, a 10–11th century cemetery was uncovered. Since than more excavation were in this area: in 1937 (37 graves) in 1938 (1 grave), in 1955. June and July (4 graves), in 1957 (1 grave), in 1963 (2 graves), and they also found artifacts after 1963, but the summary of these haven't been completed yet. In my article I would like to put this shortage replace. Therefore I collected the documentation and the finds from the museum of Csongrád, Szentes and the Hungarian National Museum. Because of the different times of excavations and the large bothered of the cemetery the location in time is uncertain. We know about 47 graves, but we don't know that what percentage is this of the whole cemetery and beside this it's conceivable that some finds have passed. I could dated 20 graves within the 10–11th century (this is only the 42,5% of the known graves which put us on guard in the question of dating), 10 graves within the 10th century. In five graves they found find that can be dated to the whole 10th century. Between the second quarter and the end of the 10th century the 28. and 29. could be dug. On this basis the cemetery of Csongrád–Vendelhalom was opened at the beginning of the 10th century and was used until the middle of the 11th century.

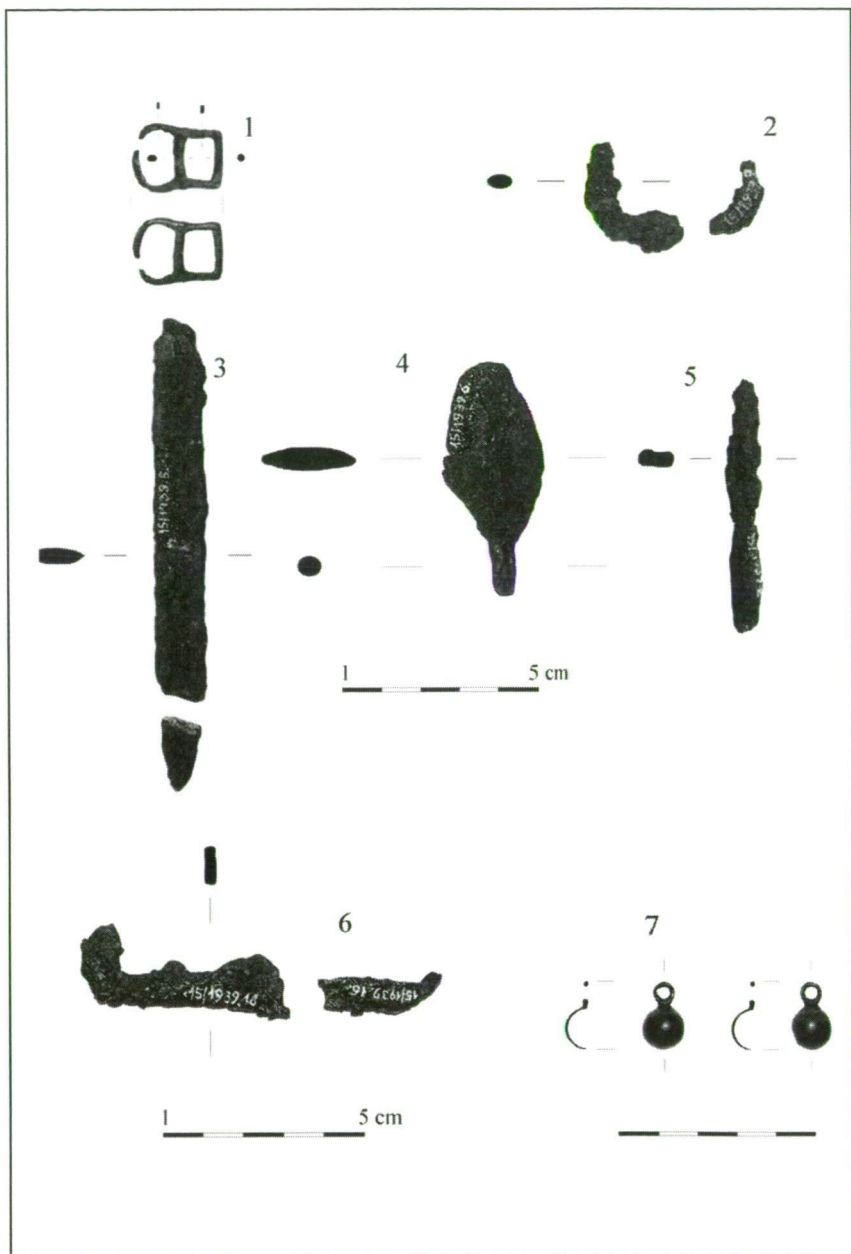
1. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
S-végű karikaékszer									
Állatfejes karperec									
Rombusz átm. huzalkarperec									
4. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Bronzcsat									
Nyílcsúcs									
Vaskés									
5. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Csiholóacél									
Vaskés									
7. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Nyitott karikaékszer									
Csiholóacél									
10. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Fülesgomb									
17. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Szablya									
Nyitott karikaékszer									
Trapéz alakú vállas kengyel									
Csikózabla									
18. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Fülesgomb									
19. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Nyitott karikaékszer									
Állatfejes karperec									
26. sír	900	925	950	975	1000	1025	1050	1075	1100
Nyitott ezüst gyűrű									
Nyitott ezüst pántkarperec									
Tegez									
Nyílhegy									
Lovas temetkezés									

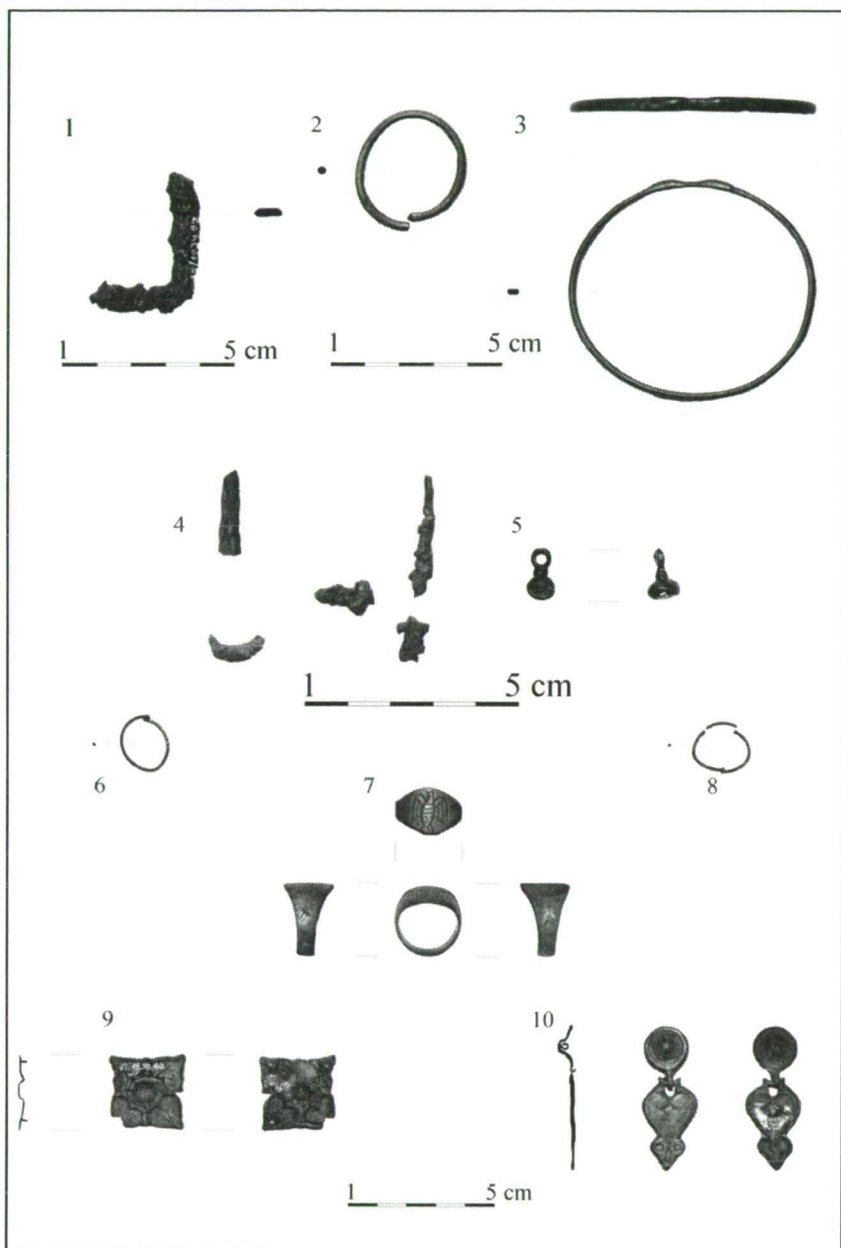
1. tábla: 1.: Az 1938-as, és 1957-es ásatások megfigyelései alapján készített rajz
 Dienes István nyomán; 2.: Fegyveres lelőhelyek Csongrád környékén

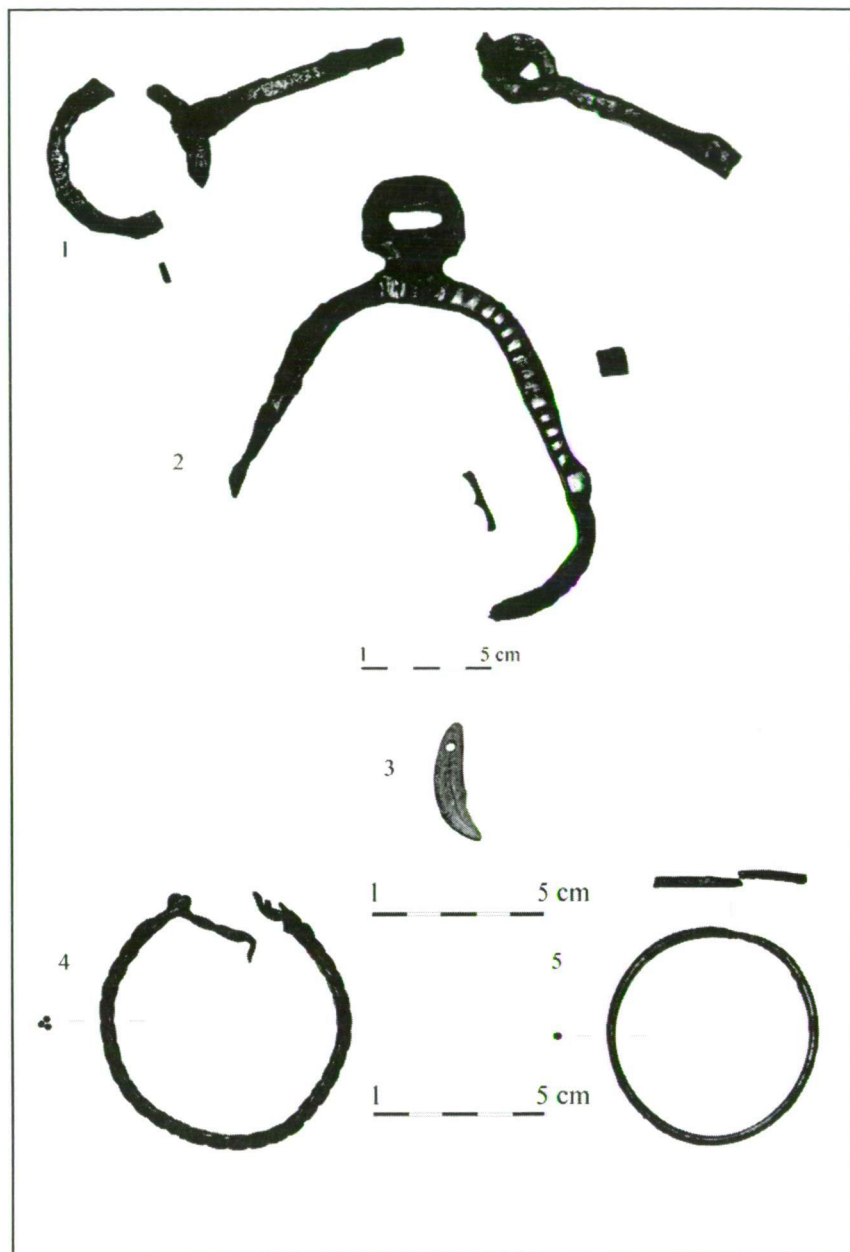
2. tábla: 1–4.: 1. sír; 5–6.: 5. sír

3. tábla: 1–5.: 4. sír; 6.: 7. sír; 7.: 10. sír

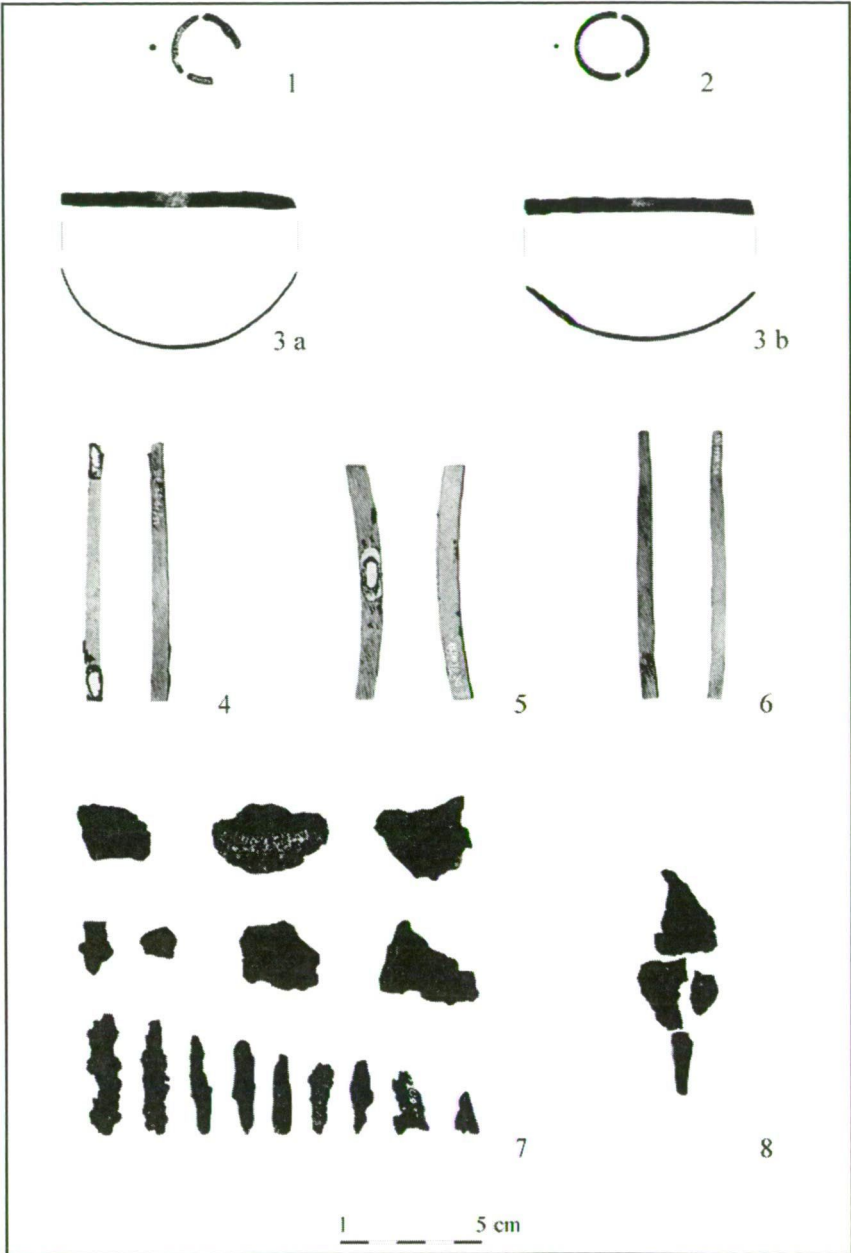
4. tábla: 1.: 20. sír; 2–3.: 19. sír; 4.: 18. sír; 5–9.: 28. sír

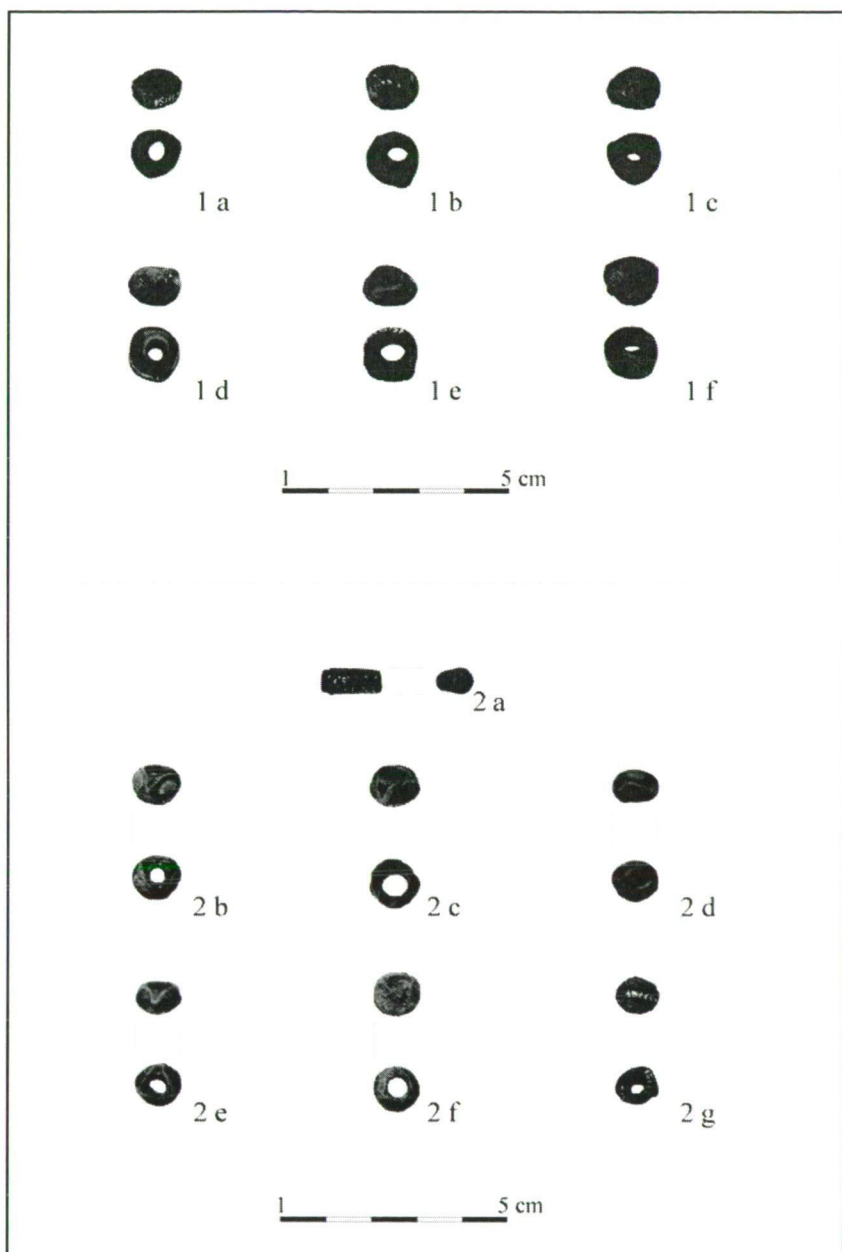
5. tábla: 1–2.: 17. sír; 3.: 39. sír; 4–5: 29. sír

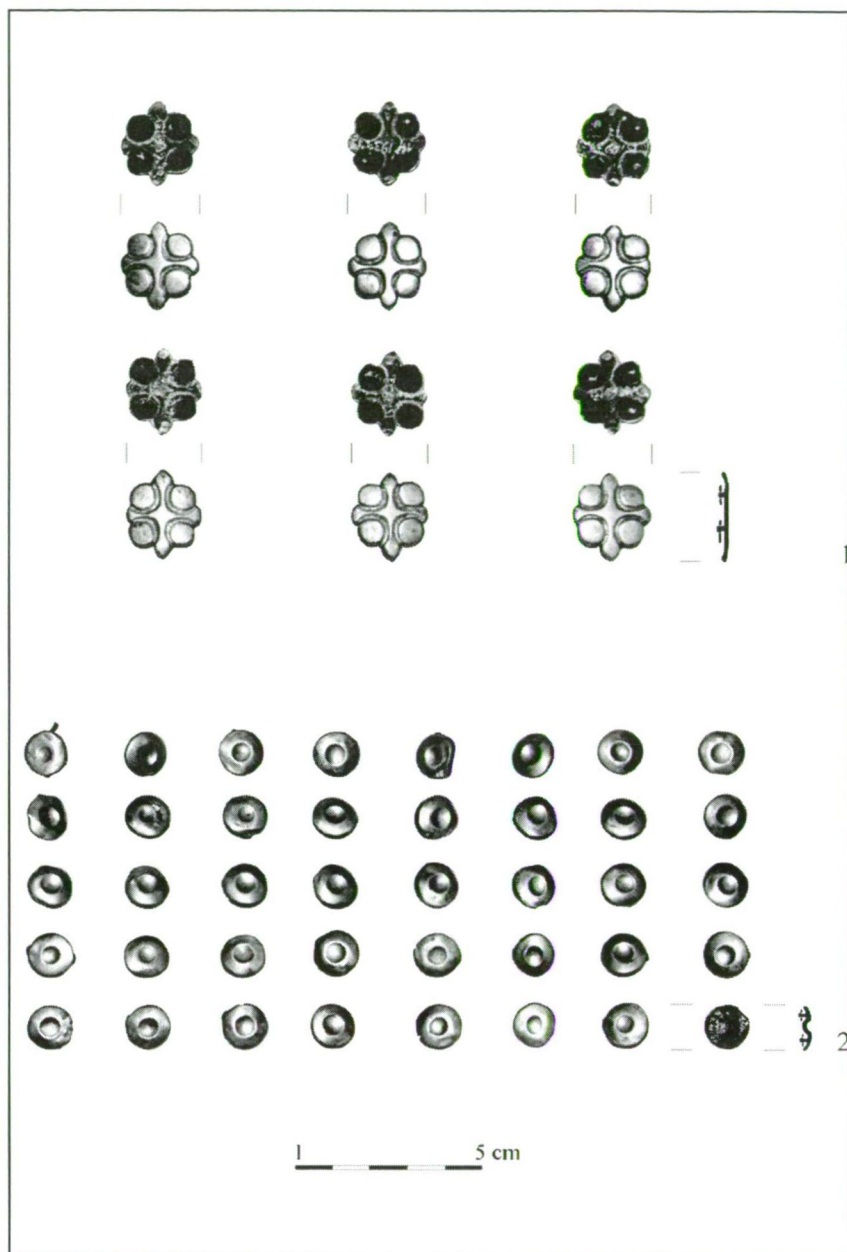
6. tábla: 17. sír

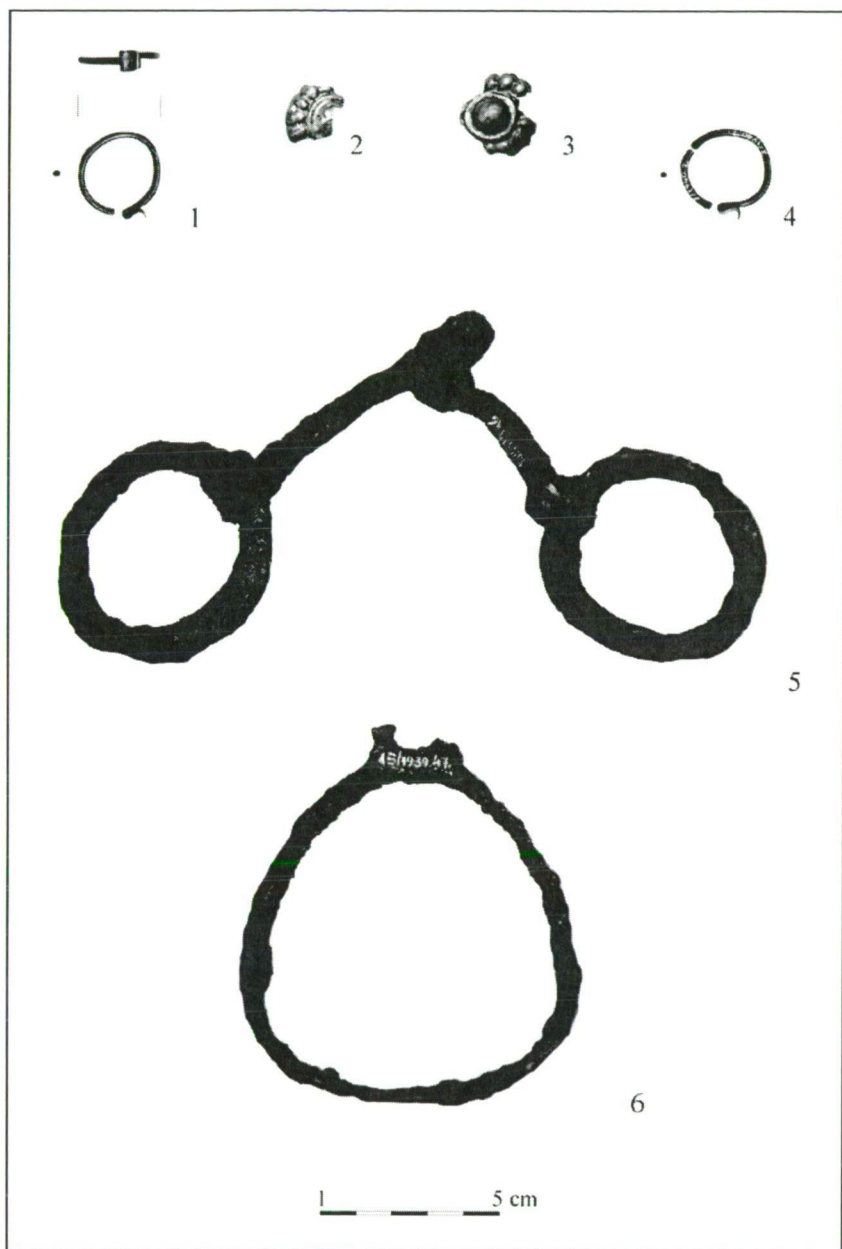
7. tábla: 26. sír

8. tábla: 1.: 43 sír; 2.: 28. sír

9. tábla: 38. sír

10. tábla: szórvány